

Old Ni-js

Kroniek van Eibergen, Beltrum en Rekken

In dit nummer o.a.:

- De rol van Eybergen tijdens het beleg van Grol
- Openbaar vervoer in en rond Eibergen
- Wel of geen Kapel Olden-Eibergen?
- Oud ijzer uit de Achterhoek
- Het huis van mevrouw Betsie
- Middewinter op den Horsterkamp
- Op 'n bok met Bennie Nijenhuis

Uitgave December 2019 - nr. 92

Old Ni-js is het orgaan van de Historische Kring Eibergen. Lidmaatschap/abonnement € 18,- per jaar bij automatische betaling. Toeslag bij betaling via toegezonden rekening € 1,50. Eventuele opzegging van het lidmaatschap dient schriftelijk vier weken voor het einde van het jaar gedaan te worden.

Secretariaat A.G.J. Esman
secretariaat@historischekringeibergen.nl
Postbus 139, 7150 AC Eibergen

Bank Rabo Eibergen
Rek.nr. NL92 RABO 0316 4480 95

Ledenadministratie A.M. Heinen

Bezorging Old Ni-js H. Hanning

Verkoop boeken Historische Kring Eibergen,
Grotestraat 56, 7156 BD Eibergen
www.historischekringeibergen.nl

Website IDEA-ONLINE Eibergen
www.historischekringeibergen.nl

Bestuur Historische Kring Eibergen

A. Ravesloot	voorzitter
A.G.J. Esman	secretaris
A. Bolster	penningmeester
G. Klein Willink-Odink	lid
H. Floors	lid
L. Bolster-Koeslag	lid
H.M. Sieben	lid

Foto omslag: *Het gezin Ter Braak in 1918.*

Redactie Old Ni-js

Henk Sieben (hoofdredacteur), Henny van Doorn, Hans Hanning, Ellen Maaswinkel en Jos Smits. E-mailadres: redactie@historischekringeibergen.nl

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de auteur.

ISSN 1381-2548

Stuksprijs Old Ni-js € 6,00
Oplage 1200 exemplaren

Old Ni-js

Kroniek van Eibergen, Beltrum en Rekken

33e jaargang nr. 92 December 2019

Inhoud van dit nummer

Van de redactie	<i>Henk Sieben</i>	2
Even voorstellen	<i>Ellen Maaswinkel</i>	3
Filmfestival		3
Van de bestuurstafel	<i>Arie Ravesloot</i>	4
Jaarvergadering	<i>Ton Esman</i>	5
Ginko Biloba	<i>Paul Puntman</i>	6
De rol van Eybergen tijdens het beleg van Grol.	<i>Henk Willemsen</i>	8
Openbaar vervoer in en rond Eibergen	<i>Henk Sieben</i>	13
Wel of geen Kapel Olden-Eibergen?	<i>Jan Baak</i>	21
Oud ijzer uit de Achterhoek	<i>Bert Heuvelsland</i>	26
Het huis van mevrouw Betsie	<i>Henk Sieben</i>	31
Wie het weet mag het zeggen	<i>Henk ter Agter</i>	43
Middewinter op den Horsterkamp	<i>Henk ter Agter</i>	44
Zoekplaatje	<i>Henny van Doorn</i>	47
Op 'n bok met Bennie Nijenhuis	<i>Bertus te Raa</i>	48
De Apedijk in Rekken	<i>Hans Hanning</i>	52
Filmfestival		54

Van de redactie

In deze laatste uitgave van 2019 is allereerst een artikel opgenomen dat te maken heeft met de belegering van Groenlo. Oud-Eibergenaar Henk Willemsen dook in deze historie en u leest welke rol Eibergen destijds speelde.

Een andere Oud-Eibergenaar, Bert Heuvelsland, gaat nader in op de ijzerwinning in de Achterhoek waarbij ook Eibergen een bescheiden rol speelt.

Als het om de Eibergse historie gaat, denken we behalve aan de Historische Kring aan museum De Scheper. Het museum is, zo u weet, gevestigd in het pand waar tientallen jaren de familie Ter Braak woonde. In deze uitgave leest u de geschiedenis van het pand dat, nadat het aan de gemeente Eibergen geschonken is, aan diverse organisaties onderdak geboden heeft.

Verder is er aandacht voor het openbaar vervoer en wel voor buslijn 199. Vrijwillig buschauffeur en voorzitter van de buurtbusvereniging Rien ter Veen heeft zich de moeite getroost en vele kilometers afgelegd om informatie te verzamelen over de buslijnen in de Achterhoek. Ook verdiepte hij zich in de geschiedenis van het bushokje aan de Lindevoort te Rekken.

Jan Baak gaat in op een heel ander onderwerp. Hij brengt de verhalen uit zijn jeugd tot leven en gaat op ontdekkingstocht naar de kapel van Olden-Eibergen.

In deze uitgave vragen wij ook uw aandacht voor het onlangs verschenen Jaarboek Achterhoek-Liemers. In de uitgave staan twee artikelen van onze plaatsgenoot Leo van Dijk. Eén gaat over de vele mannen, die in het najaar van 1944 en later werden opgeroepen om over de grens te gaan werken aan Duitse tankvallen en dergelijke. De Bevrijding komt aan bod, maar het zwaartepunt ligt op een toneelstuk/musical, dat in 1946 met veel succes in ons dorp werd opgevoerd. Het heette 'Teumig goan en strunken braon' en schetst op soms geestige wijze de discussie in het dorp over al of niet voor de bezetters mogen werken.

Vervolgens gaat het over het verblijf van de mannen in Vreden en omgeving, waarbij de Duitsers op de hak worden genomen. Het eindigt met hun thuiskomst. Het andere artikel beschrijft de Bevrijding van de Rekkense Inrichtingen, aan de hand van het dagboek van een daar opgenomen jongeman. In de weken daarvoor was een deel van de paviljoens door de Duitsers gevorderd om er vele zwaar gewonde militairen te huisvesten. De combinatie van de persoonlijke problemen van de dagboekschrijver en de chaos om hem heen, vormen een bijzonder invalshoek bij het thema 'De Bevrijding'.

Het mooi uitgevoerde Jaarboek is sinds 29 november verkrijgbaar en kan besteld worden bij boekhandel Gellekink of op de site www.achterhoekseboeken.nl. Het boek kost € 19,95 en als het via de website gaat, komt er nog € 3,50 aan verzendkosten bij.

Ten slotte nog de vaste bijdragen: 'het zoekplaatje' de rubriek van Henny van Doorn, een nieuwe straatnaam door Hans Hanning, 'Wie het weet mag het zeggen' en een verhaal van Bertus te Raa. Tenslotte schrijft Henk ter Agter een aangrijpend Kerstverhaal 'Middewinter op den Horsterkamp'. De volgende Old Ni-js die omstreeks half maart verschijnt, zal in het teken staan van 75 jaar vrijheid. Als redactie wensen we u mooie feestdagen toe en een voorspoedig 2020.

Henk Sieben

Even voorstellen...

Graag stel ik mij aan u voor. Mijn naam is Ellen Maaswinkel, ik ben 41 jaar en woon, samen met Mario en onze twee zoontjes, in Eibergen. Ik heb de Historische Kring leren kennen vanuit mijn functie als consulent volwasseneducatie bij de Bibliotheek Oost-Achterhoek. Ik bekeek op welke vlakken de bibliotheek (meer) kon samenwerken met de vereniging.

Inmiddels ben ik niet meer werkzaam bij de bibliotheek, maar het contact met de Historische Kring bleef. Geschiedenis heeft altijd al mijn interesse gehad en nog steeds. Vooral als het gaat om oud beeldmateriaal. En vanwege mijn werk als communicatiemedewerker trekt mij het schrijven van artikelen en het ophalen van nieuws. Ik zie ernaar uit om verder kennis te maken met de Historische Kring, me in te zetten voor Old Ni-js en samen met de leden te bekijken welke mogelijkheden er zijn voor de website en eventueel het opzetten van een Facebookpagina.

Filmfestival 2020

Het jaarlijkse filmfestival vindt in 2020 plaats op zondag 2 februari van 14.30 uur tot 17.30 uur. Locatie: 't Spieker, Eibergen.

Het programma staat in het teken van 75 jaar bevrijding. Verder wordt er een film vertoond over Herman Schepers.

Vanaf 8 januari kunnen de kaarten voor € 6.00 gekocht worden bij museum De Scheper. Openingstijden van woensdag t/m zaterdag van 13.00-17.00 uur. Tel. 0545-471050.

Emailadres: info@museumdescheper.nl

Zie voor het programma blz. 54

Van de bestuurstafel

Nog een paar weken te gaan en we hebben een maand vol feestelijkheden. Ik hoop dat iedereen hier veel plezier aan zal beleven en een goede overstap naar 2020 kan maken. Het bestuur van de HKE heeft zijn blik alweer gericht op het komend jaar, waarin we stilstaan bij 75 jaar vrijheid. Via Old Ni-js zullen we hier zeker aandacht aan besteden. Kijkend naar de situatie in de wereld een goed moment om te realiseren dat vrijheid een groot goed is en niet vanzelfsprekend.

Een nieuw project, dat we samen met de supermarkt Jumbo in Eibergen gaan starten, is het Fotoverzamelboek. Wat houdt het in? Van ongeveer half januari tot half maart 2020 kunnen klanten, bij het boodschappen doen, foto's verzamelen en deze in een daarvoor bestemd boek plakken. Het boek bestaat uit een 20-tal rubrieken met uiteenlopende onderwerpen, die de geschiedenis van de oude gemeente Eibergen weergeven, waaronder sport, cultuur, onderwijs, religie, industrie/bedrijven en gezondheidszorg. Aan het eind van de actie zal er een ruilbeurs worden georganiseerd, zodat iedereen een compleet 'album' kan realiseren. De HKE verwacht dat door deze actie meer mensen geïnteresseerd zullen raken in de historie van onze oude gemeente. Een prachtig doel!

In maart 2020 hebben we weer onze jaarvergadering voor alle leden. In een recente bestuursvergadering hebben we gediscussieerd over kosten en baten die een vereniging als de onze nu eenmaal heeft. Hoewel we financieel gezond zijn, moeten we onze blik vooruit richten. Anticiperend op de toekomst, met stijgende kosten op terreinen van bijvoorbeeld het uitbrengen van Old Ni-js (o.a. papierkosten) en de noodzakelijke ICT-ontwikkelingen, meent het bestuur dat een contributieverhoging verantwoord is. Het bestuur zal dan ook tijdens de jaarvergadering een contributieverhoging van € 2,00 aan de vergadering voorstellen, ingaande januari 2021. Bij een akkoord van de vergadering zal de contributie dan jaarlijks € 20,00 gaan bedragen.

Dan nog het volgende. We zijn bijzonder verheugd dat nu alle artikelen die in Old Ni-js hebben bestaan in een digitaal bestand zijn ondergebracht. Frank Kluit, vrijwilliger en bijna elke zaterdagmorgen op het archief aanwezig is, is hier maanden mee bezig geweest. Het was echt monnikenwerk, maar we zijn er bijzonder blij mee dat de klus geklaard is! De bezoeker die op zaterdagmorgen het historisch archief aan de Grotestraat 56 bezoekt, kan nu in een ommezien een artikel of onderwerp opzoeken van zijn of haar keuze.

Nu ik het toch over vrijwilligers heb. Het behoeft geen betoog dat we erg blij zijn met de vele mensen die zich belangeloos inzetten voor de HKE. Dat neemt niet weg dat we nog steeds vrijwilligers kunnen gebruiken. Als u iets voor onze vereniging zou willen doen, maar niet goed weet wat dat dan zou kunnen zijn, neem dan contact op met ons secretariaat, secretariaat@historischekringeibergen.nl, of telefoon 0545471994. Een gesprek kan dan veel duidelijkheid geven over de mogelijkheden.

Arie Ravestloot

Eibergen, december 2019

Aan de leden van de Historische Kring Eibergen,

Het bestuur nodigt u van harte uit voor de

Algemene ledenvergadering

zaterdag 14 maart 2020, 14.00 uur
Zalencentrum „De Huve“, Grotestraat 52, 7151 BD EIBERGEN

A G E N D A

1. Opening
2. Alsnog vaststellen van het verslag van de algemene ledenvergadering 2018 *
3. Vaststellen van het verslag van de algemene ledenvergadering 2019 *
4. Ingekomen stukken en mededelingen.
5. Vaststellen van het jaarverslag 2019 en onze plannen voor 2020.
6. Vaststellen van het financieel jaarverslag 2019, w.o. *
 - Jaarrekening van 2019
 - Balans per 31 december 2019
 - Verslag van de kascommissie
7. Begroting 2020 en eventueel voorstel tot contributieverhoging
8. Benoeming van de kascommissie
9. Bestuursverkiezingen.
 - Aftredend:
 - Ton Esman, herkiesbaar.
 - Gerrie Klein Willink, niet herkiesbaar.

Het bestuur stelt voor om Ton Esman te herbenoemen als bestuurslid.

10. Rondvraag en sluiting

* *De verslagen van de ledenvergaderingen 2018 en 2019; het jaarverslag 2019 en de financiële stukken worden ter vergadering verspreid.*

P A U Z E

De heer W. van Hagen, notaris te Eibergen, zal aansluitend aan de pauze een uiteenzetting geven over de Jodenvervolging in Eibergen. De tussen Haaksbergen en Eibergen gelegen gronden kennen een lange en bewogen geschiedenis. Denk daarbij aan het trieste verhaal van de Joodse onderduikers die daar in de Tweede Wereldoorlog verscholen zaten.

Onder de oude ginkgo biloba

Berkel

De Berkel is de rivier van Eibergen en van Berkelland. De Berkel verbindt water en bodem, Duitsland en Nederland, geologie en landbouw, ecologie en toerisme. Het ontstaan van de Berkel en haar ontwikkeling krijgt in toenemende mate belangstelling van wetenschappers, de toeristische sector en museum de Scheper. Jaarlijks wordt er een Berkelfestival georganiseerd. Er bestaat een Berkelcompagnie, de derde inmiddels. Het Waterschap Rijn en IJssel neemt de loop van de Berkel en de inrichting er omheen onder de loupe. Zo wordt het traject Borculo-Lochem nu voorbereid, nadat andere trajecten eerder zijn aangepast.

Staring

Bij het ontstaan van de eerste waterschappen in de regio maakte Willem Constantijn Arnold Staring (1812 - 1895) rond 1846 de eerste nauwkeurige kaarten van de Berkel. Enkele van deze kaarten hangen momenteel langs de trap naar de eerste verdieping in Museum de Scheper. Willem (luitenant, landbouwkundige en referendaris bij de Rijksoverheid) werd ook waterschapsbestuurder.

Willem was een zoon van landbouwkundige en dichter Anthoni Christiaan Winand Staring (1767-1840), bekend van poëzie-bloemlezingen en van het Staring-instituut in Doetinchem.

Hij was een broer van Winand Carel Hugo Staring (1808-1877), landbouwkundige en de eerste Nederlandse geoloog.

Naar Winand werd het Staring-instituut in Wageningen vernoemd, dat is opgegaan in Alterra, en uitgaven van de Nederlandse Geologische Vereniging: Staringia.

W.C.A. Staring, bron:
https://www.heerlijkheidborculo.nl/geschiedenis/de-berkel/berkellandse-berkelbruggen-en-watermolens-1843/wca_staring/

Op de geomorfologische kaart aan de wand van het museum is de Berkel goed te volgen. Deze kaart combineert geologie en landschap. De rivier doorsnijdt het landschap en allerlei geologische afzettingen en is daar ook weer het gevolg van. Deze levensgrote kaart is gemaakt door Gilbert Maas van Wageningen University and Research (WUR).

Wisselvitrine

In de zomer van 2019 hebben deskundigen van WUR onderzoek gedaan naar landschap en geologie van rivierduinen bij Zwiep. Ter voorbereiding bestudeerden Gilbert Maas en Gerard Doornbos (Museum de Scheper) een stuk afgegraven rivierduin ter plaatse. Twee profielen van het duin hangen in de wisselvitrine. Daarop is te zien hoe verschillende zandlaagjes, met tussendoor erosie, het duin hebben gevormd.

Onder het profiel van het onderzochte rivierduin zijn kalkconcreties gevonden. Kalk is uit het zand uitgespoeld en heeft zich verzameld in de holtes van vroegere boomwortels. Het zand is ontkalkt. Kalkconcreties zijn zelden zichtbaar en hier waren ze uitzonderlijk mooi. In de vitrine liggen (wel geprepareerde maar toch nog heel kwetsbare) voorbeelden van de kalkconcreties. Heel bijzonder!

Nader onderzoek

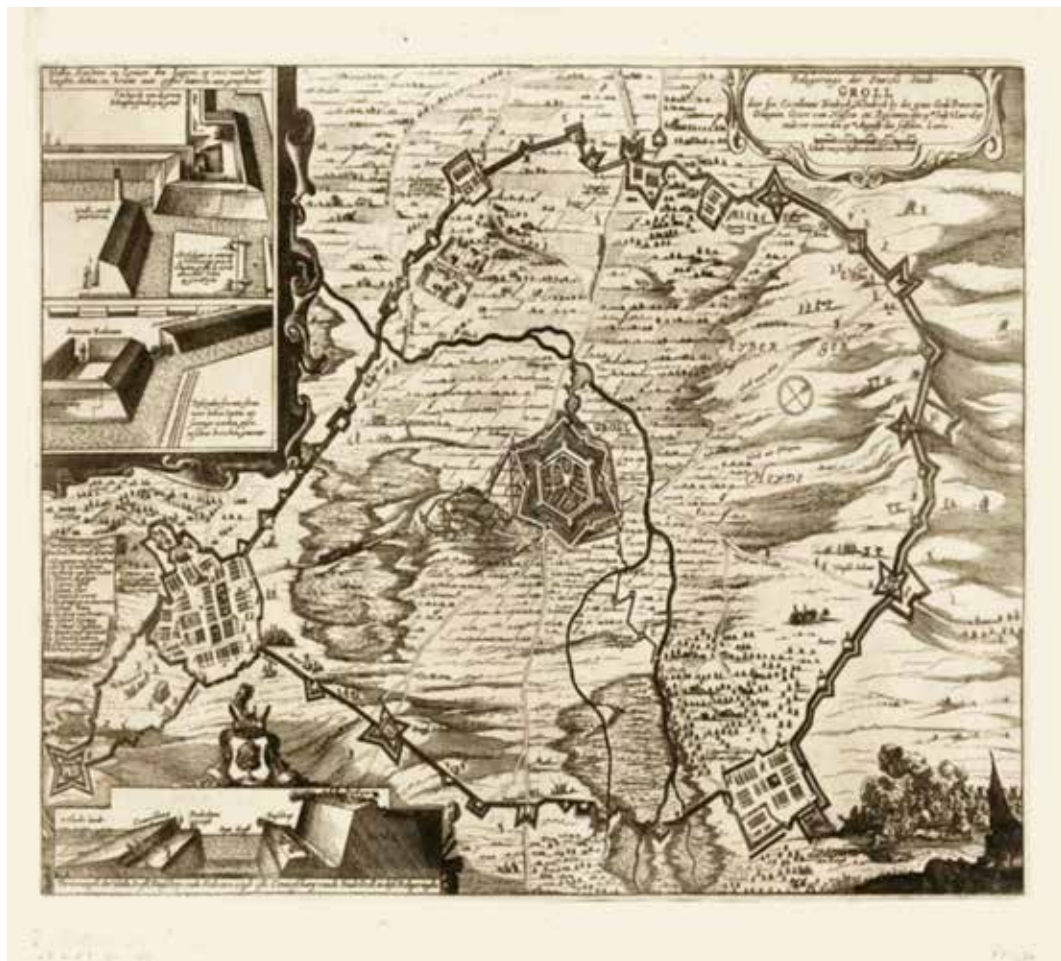
Op woensdag 13 november 2019 om 20:00 uur gaf Nico Willemse (van Bureau Raap) een lezing over de geologie van de Berkel. Hij liet bijvoorbeeld zien dat de Berkel niet altijd de huidige loop heeft gehad en ooit in de Regge uitstroomde. Aan de hand van de Berkel krijgt de geologische geschiedenis van onze regio meer profiel.

Er worden plannen uitgewerkt om in 2020 excursies langs de Berkel te organiseren. Bijdragen in kennis en vondsten over de geologie van de Berkel worden erg op prijs gesteld.

Paul Puntman, m.m.v. Gerard Doornbos

De rol van Eybergen tijdens het beleg van Grol (1626/1627)

Hoewel men spreekt over het “Belegh van Grol” was de rol van Eibergen in dit beleg zeker niet om weg te cijferen. Grote delen van de “Eyberger Heyde” en de in 1616 op het Bisdom Münster veroverde gebied waren ingenomen door de werken en fortificaties van de linie rondom Groenlo. Boeren en schaapherders in dit gebied moesten hier weg en hun behuizingen werden met de grond gelijk gemaakt. Voor dit beleg werd een groot leger van 20.000 manschappen, 1.000 wagens met oorlogsmaterialen, zoals kruit, kogels en voedsel naar het oosten verplaatst. Om het beleg gaande te houden werden alle benodigdheden vanuit Zutphen via de Berkel aangevoerd en via Borculo en Eibergen verplaatst naar de kwartieren.

Groenlo (“Grol”) was een sterke vesting in het oosten van de Republiek der Verenigde Nederlanden in Spaans Habsburgse handen en had een strategische ligging ten opzichte van het gebied van het Bisdom Münster en de handelsroute naar het oosten. Deze versterking was volkomen in overeenstemming met de geldende opvatting van die tijd dat de stad haar omgeving beheerste. Eibergen daarentegen was een marke of grensstad dat oorspronkelijk behoorde tot het grondgebied van het bisdom Münster. De stad Eibergen werd in 1616 samen met de heerlijkheid Borculo op het Bisdom Munster veroverd en aan het gebied van Gelderland toegevoegd*. Deze voormalige gebieden van het Bisdom Münster hadden voor de verovering van Grol veel te lijden van de Spaanse strooptochten in het door de Staatse troepen bezette deel van Gelre (Gelderland) en Over IJssel. De buur- of boerschappen (voogdijen) Beltrum, Lintvelde, Avest en Zwolle werden aan het gebied van Eibergen toegevoegd. Met de verovering in 1616 van Borculo en Eibergen door prins Maurits werd de Gereformeerde Religie ingevoerd en verdween de Katholieke kerk. In de goederenlijst van graaf Hendrik Von Dahl, heer van Diepenheim, uit 1188 worden verschillende bezittingen in dit gebied met name genoemd, waarvan er vele tijdens het beleg met de grond gelijk gemaakt werden. Zij konden immers als schuilplaats dienen voor Spaanse eenheden, die raids uitvoerden in het gebied ¹.

* De bisschop van Münster, Christoph Bernhard von Galen (1650-1674), alias ‘Bommen-Berend’, heeft in 1672 een poging gedaan om het gebied weer bij zijn bisdom te voegen, maar die poging is in 1674 weer te niet gedaan.

Bij het ingaan van het Twaalfjarig Bestand in 1609 was Grol het enige overgebleven Spaanse bolwerk in de kwartieren Zutphen en Twente, het gebied dat in staatse handen was ². Na de herovering van de stad door de Spanjaarden in 1606 werd de vesting Grol in opdracht van Spinola en Aartshertog Albert van Oostenrijk tijdens het Twaalfjarig bestand verder versterkt. Tussen 1614 en 1616 hebben Spaanse soldaten twee jaar lang continu aan de vestingwerken gewerkt en zij werden daarbij geholpen door boeren uit de omgeving die gedwongen werden aan de versterking mee te werken ³.

De stad Grol lag in een moerassig veenrijke omgeving, waarin maar weinig wegen waren en dat maakte de kleine vestingstad van strategisch belang. De vestingstad Grol werd daarom tot de voornaamste vestingsteden van de Neder-

1 Smit, J.G.: “Eibergen en het goederenregister van Hendrik graaf van Dahl, heer van Diepenheim (1188)”, in: Acht eeuwen heerlijk Eibergen. Bijdragen tot de geschiedenis van de gemeente Eibergen (Eibergen, 1988).

2 Stroink, L.A.: “Stad en Land van Twente”. Uitg. W.G.Witkam, Enschede 1962.

3 Pluijm, J.E. v.d.: “De vestingstad Grol in de kaart gekeken” in: Topografisch historische atlas van Groenlo., uitg. Stadsmuseum Groenlo, Groenlo 2006.

landen gerekend⁴. Economisch was het dus ook een interessante stad, omdat hier alle tolgelden geïnd werden uit Zutphen en verder westelijk gelegen gebieden, zoals de Veluwe. De door de Spanjaarden opgelegde heffingen op handel (zgn. *Licentrecht*en voor doorvoer en uitvoer van goederen naar vijandelijke gebieden), tolgelden en bijdragen voor het in stand houden van de oorlog (zgn. *Contributies*) leverden een constante en essentiële geldstroom voor de Spaanse oorlogskas. Na het aflopen van het Twaalfjarig Bestand in 1621 werden vanuit Grol wederom plundertochten georganiseerd en het goed bevoorradde Grol vormde een bruggenhoofd voor de voortdurende aanvallen op het Staatse gebied⁵. In 1626 besloten de Staten-Generaal van de Republiek dat Grol genomen moest worden, maar dat zou niet eenvoudig zijn. De Spaanse bevelhebber graaf Van den Bergh, een volle neef van prins Frederick Hendrick, had 52 compagnieën ruiters en zes compagnieën voetvolk achtergelaten in de vestingstad Grol⁶.

De voortdurende Spaanse dreiging en haar strategische ligging zorgden ervoor dat de vestingstad Grol meerdere keren in 1595 en 1597 is belaagd vanuit de Republiek der Verenigde Nederlanden. In 1606 werd de stad voor het laatst door de Spanjaarden heroverd, waarna prins Maurits tevergeefs heeft geprobeerd om Grol in te nemen. Het laatste en beroemdste beleg van Groenlo in de Tachtigjarige Oorlog was het “*Beleg van Grol*” in 1627 onder leiding van prins Frederik Hendrik.

In de geschiedenis kennen we wel dat prins Frederick-Hendrick van Oranje-Nassau de stad Grol veroverd heeft, maar inmiddels weten we ook wel dat het beleg van Grol een intensieve bezigheid is geweest. Groenlo (Grol) een Spaanse grensstad werd van alle zijden ingesloten met een zgn. circumvallatielinie, waarbij in het noorden grote delen van Eibergen deel uitmaakten van het beleg. Het “*Beleg van Groenlo*” (of: het “*Beleg van Grol*”) in 1627 was een belegering van de door Spanjaarden bezette vestingstad “*Grol(le)*” (Groenlo). Men zat toen midden in de Tachtigjarige Oorlog en het beleg begon midden juli en eindigde met de overgave van de vestingstad op 19 augustus 1627. De circumvallatielinie besloeg een ruime cirkel rondom de stad, waarbij Lievelede in het zuiden lag, Lintvelde en Avest in het noordwesten, Hupsel op de “*Eyberger Heyde*”, die zich uitstrekte tot aan de oevers van de Slinge, in het noorden en Zwillbrock en Zwolle in het oosten. De linie had meer dan 35 bouwkundige elementen, waaronder vijf schansen, vier hoornwerken (bestaande uit twee bastions), veertien redoutes (bolwerk forten) en vijf kampementen.

4 Bachiene, W.A.: “Nieuwe tegenwoordige staat en hedendaagsche historie der Nederlanden (Vaderlandsche geographie.)”, Uitg. Gartman, Vermandel en Smit, Amsterdam 1791. (Google Books)

5 Buisman, J en A.F.V. van Engelen: “Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen”. Deel 4: 1575-1675, Uitg. van Wijnen, Franeker 1998.

6 Nationaal Archief ‘s-Gravenhage, Besluiten Staten-Generaal 1576-1630, besluit dd. 25-09-1626.

Voor de aanleg van de grachten en de loopgraven werden zowel soldaten als ingehuurd boeren en werkers ingezet. Vanuit het oosten en het zuiden werd de stad met loopgraven benaderd. De loopgraven hadden een gemiddelde breedte van ruim 3 meter, zodat door de loopgraven oorlogsmateriaal kon worden aangevoerd⁷. De strategie van prins Frederick-Hendrick was om vooral landgenoten in te zetten voor dit werk, omdat zij het meest gemotiveerd waren. Zij hadden immers het meest te lijden gehad van de ingekwartierde Spaanse soldaten.

Door de aanleg van de circumvallatielinie en het opblazen van de sluis voor de watervoorziening bij de Friese schans bij het boerschap Zwolle zakte het water in de gracht rondom Grol tot bijna de helft van zijn vroegere waarde. In totaal werd Grol door een leger van 20.000 manschappen vanuit vijf aanvalslinies bestookt met 75 kanonnen, die op 26 juli 1627 begonnen met vuren. Omdat de Spaanse bezetting van Grol vermoedde dat de oostelijke zijde het zwakst bezet was, werd hier een tegenaanval ingezet die met grote verliezen werd afgeslagen. Op 18 augustus werd een grote bres geslagen in de onderwal van Grol, maar de aanval leek te stranden. Frederick Hendrick schoot zijn leger te hulp en ging vanuit de loopgraven de aanval leiden, waarbij Willem van Nassau, die vanuit de Hollandse schans bij Avest de aanval op Grol leidde, om het leven kwam⁸. Op 19 augustus 1627 was de strijd beslecht en gaf de stad zich over, waarna krijgsgevangenen werden uitgewisseld en de Spaanse troepen daags daarna een vrij aftocht kregen naar Wezel⁹.

De bevoorrading van het Staatse leger geschiedde vanuit Zutphen over de rivier de Berkel. Op het grondgebied van Eibergen lagen de kwartieren van Ernst Casimir van Nassau (de

7 Pluijm, J.E. v.d., G. Nijs: “Kijk op de linie: op zoek naar de circumvallatielinie uit 1627 rondom Groenlo, Stadsmuseum Groenlo 2008.

8 Poelhekke, J.J.: “Frederik Hendrik, prins van Oranje. Een biografisch drieluik”, Uitg. Walburg Pers, Zutphen 1978.

9 Wagenaar, J. e.a.: “Vaderlandsche historie e.v.”, Kon. Bibliotheek, Uitg. Tirion, Amsterdam 1754.

Friese schans) die de weg naar Vreden afsloot, de kwartieren van Willem van Nassau (de Hollandse schans) die Borculo onbereikbaar maakte en de schans Altena lag in het gebied van Hupsel en sloot de weg naar Enschede af. Prins Frederick Hendrick zelf had zijn hoofdkwartier opgeslagen op het hoger gelegen veld bij Lieveelde.

Op een foto van een opgraving bij Erve Kots uit november 2011 is iets te zien van de circumvallatielinie die er deel van uitmaakte, waarbij de donkere indaling wijst op een met humus gevulde gracht die oorspronkelijk was volgelopen met het afgeleide water van het riviertje “De Slinge”. De gracht die voor het beleg gegraven is, heeft ervoor gezorgd dat er eeuwen later nog steeds een betere watervoorziening aanwezig is in die delen van het land. De Grolse circumvallatielinie is daarom relatief uniek, aangezien ze in de loop der eeuwen slechts weinig verstoord is. Vanaf 2002 heeft de gemeente Groenlo (sinds de herinrichting Oost-Gelre) aandacht voor de linie vanuit cultuurhistorisch oogpunt en is er archeologisch en landschappelijk onderzoek naar de linie gedaan ¹⁰.

Wanneer dan de Spanjaarden in 1627 uit Groenlo waren verdreven, keerde ook de rust op het platteland terug en kon de stad Eibergen weer normaal bestuurd worden door de rottmeesters, de afvaardiging van de boerschappen die op de naamdag van de H. Matheus bijeen kwamen in de kerk. Misschien ligt hier ook de bijnaam, “waterrotten”, van de Eibergenaren in opgesloten.

Henk Willemsen, Poeldijk

¹⁰ Archeologisch Diensten Centrum (ADC), “Circumvallatielinie Groenlo”, Amersfoort, 2005

Openbaar vervoer in en rond Eibergen

Streekvervoer is altijd een belangrijk onderwerp geweest, zeker toen velen nog niet beschikten over eigen vervoer. Arjan Lichtenbarg vertelde er tijdens de jaarvergadering van 2019 over. De aanleiding waarom we er in Old Nijs aandacht aan schenken is dat het bushokje dat jarenlang bij kliniek Oldenkotte in Rekken stond, verplaatst is naar de Lindevoort. Of dit het zelfde bushokje is dat er ook ooit stond, maar dan tegenover waar de familie Schepers woonde, is niet meer te achterhalen. Het bushokje is gebouwd rond 1950.

Maar we gaan eerst terug naar hoe het begon

In 1918 vestigde Bernard Arink zich met een eigen bedrijf in Eibergen. Hij verkocht en repareerde fietsen en motorfietsen, verhuurde auto's en had een pompstation. In 1923 kocht hij een Ford-T autobus, waarmee hij mensen naar de weekmarkten in Winterswijk en Enschede bracht. Het moest geen “wilde busdienst” zijn; hij presenteerde zijn bussen als “reiswagen”, waarmee hij groepen vervoerde. Al spoedig vervoerde hij naast “groepen” marktbezoekers ook “groepen” scholieren naar de technische school en naar de HBS in Winterswijk en begon daarmee toch wel de treindienst Winterswijk - Neede concurrentie aan te doen.

In 1930 opende Arink zijn eerste lijndienst onder de naam Eerste Bus-Dienst Onderneming (EBDO). Een conflict met de NS bleef niet uit, maar Arink kreeg vergunning en reed door. Hij pakte zijn zaken overigens goed aan. Hoewel er in die tijd nog weinig voorschriften bestonden, waren zijn autobussen veilig en technisch in orde. Zijn wagenpark bestond in dat jaar uit vier moderne Chevrolet bussen. Dat was zijn favoriete merk, en deze chassis kregen een opbouw bij zijn favoriete carrosseriefabriek van de firma Jurgens in Winschoten. In 1931 kreeg Arink een vergunning voor een busdienst van Rekken via Eibergen en Borculo naar Ruurlo. Ook deze lijn nam klanten van de spoorwegen weg.

Met collega-busbedrijf Veldhuis in Aalten onderhield Bernard Arink goede contacten. Zo maakte Veldhuis voor hem alle halteborden, waarbij voor Veldhuis zijn oude beroep als timmerman nog van pas kwam. Arink sloeg in 1934 zijn grote

AUTOBUSDIENST
E.B.D.O.
EIBERGEN

BUSDIENST
Winterswijk - Enschede

via EIBERGEN

Alle dagen dezelfde diensten, iedere dag
4 maal Visa Versa, zeer lage prijzen.

RETOUR

Winterswijk	—	Enschede	. . .	f 1.50
Groenlo	—	„	. . .	f 1.20
Eibergen	—	„	. . .	f 0.90
Haaksbergen	—	„	. . .	f 0.60

Retours altijd geldig

Aanbevelend,
J. B. ARINK
TELEFOON 65

Een bus van de firma Arink met chauffeur Walvoort (links).

slag met een vergunning voor een lijndienst van Winterswijk naar Enschede. De klap kwam voor het NS-reizigersvervoer hard aan, want de bussen van de EBDO waren veilig, comfortabel en net zo snel als de trein. In 1936 verrees er een nieuw busstation

met werkplaats, stalling en een bovenwoning in Eibergen, waarbij het gehele pand voorzien werd met een centrale verwarming. De bussen werden 's avonds in de garage gestald met de deuren open, de volgende ochtend was het interieur voor aanvang dienst dus lekker warm.

De buslijn Winterswijk-Enschede was een groot succes, toch kwam in 1937 daar een einde aan. Zoals zo vele lokaalspoorwegen was ook de lokaalspoorlijn Winterswijk-Neede-Enschede onrendabel. De NS besloot tot stopzetting van de reizigersdienst. Op dat moment waren er vier busbedrijven in de Achterhoek actief, te weten: Veldhuis met zijn lijn van Winterswijk naar Dinxperlo, De firma H.W. Kaak met zijn lijntje van station Lichtenvoorde-Groenlo (Lievelede) naar Groenlo (verbussing van de Groenlosche Tram), firma Arink met Winterswijk-Enschede en Rekken-Ruurlo en tenslotte de GTW (Gelderse Tram Wegen), die vanuit Doetinchem met bussen en trams in Lichtenvoorde en Aalten kwam. De visie van de overheid was niet gediend van een lappendeken van tram- en busbedrijfjes, die de spoorwegen en elkaar concurrentie aandeden. De Achterhoek was beter af met een samenhangend netwerk van openbaar vervoer, Gezien de verouderde toestand van de lokaalreindiensten, konden dat alleen busdiensten zijn.

H.W. Kaak verkocht zijn vergunning van zijn buslijntje aan de GWSM, welk bedrijf reeds bij de GTW toebehoorde. De firma Veldhuis vormde met zijn busdienst geen concurrentie voor de treindienst Winterswijk-Arnhem. Op de vervoervergunning van de GTW zette hij zijn lijndienst voort. Dat kwam hem op een hartgrondige afkeuring van Arink te staan, die deze knieval niet waarden kon.

Maar ook Arink zou de concessie voor de lijn Winterswijk-Enschede gaan kwijt-raken. Hoewel dit een belangrijke buslijn was, vormde dit overigens de enige tak van het bedrijf die hij moest opgeven, waar Veldhuis zijn hele bestaan uit

de buslijn Winterswijk-Dinxperlo moest halen. Het tankstation, de verkoop en onderhoud van fietsen, motorfietsen, het verhuren van auto's, en het touringcarvervoer maakten immers geen deel uit van het openbaar vervoernetwerk. Ook de buslijn Rekken-Ruurlo mocht Arink behouden. Ook zag hij een starre dienstregeling niet zitten, omdat ritten buiten de spitsuren minder passagiers zou opleveren. Voor de zekerheid had hij nog wel een optie genomen voor de aanschaf van een zestal nieuwe bussen, voor het geval dat hij de vergunning zou behouden en hij dan volgens een uurdienst diende te gaan rijden. De GTW bood hem een leidinggevende functie aan: hij kon opzichter worden over het nieuw te vormen oostelijke GTW-vervoergebied.

Maar Arink wilde liever zelfstandig blijven en wilde geen dienstverband bij de GTW. Maar voor dat standpunt kreeg hij geen steun. Alleen burgemeester Rückert van Enschede schreef een brief naar Den Haag, waarin hij het voor Arink opnam. In 1937 schikte de GTW tenslotte de zaak, met een betaling van een uitkoopssom aan Arink voor de overname van de lijn Winterswijk-Enschede. Tevens werden er twee Chevrolet bussen van hem overgenomen, en korte tijd later kocht de GTW ook de vergunning van de lijn Rekken-Ruurlo. Arink veranderde zijn bedrijfsnaam nu in "EBDO-Touringcars Arink" en legde zich toe op het groeps- en tourvervoer.

Aan het eind van de oorlog, april/mei 1945, kocht de GTW ook het EBDO-busstation, waarbij de familie Arink het recht behield om er te mogen blijven wonen. Tevens bleef hij beschikken over een gedeelte van de werkplaats en over het tankstation. In 1946 startte Arink een taxibedrijf op, nu onder zijn eigen naam, en beschikte gedurende korte tijd ook nog over een bus. Toch was de gedwongen verkoop een morele klap voor de familie Arink. Zij hadden immers hun bedrijf vanaf 1923 eigenhandig opgebouwd. De buslijn Winterswijk-Enschede was een

Autobusdienstregeling Winterswijk-Enschede via Eibergen

(Goedgekeurd 23 Oct. 1934).

Vervoerverbod op het traject van Ned. Herv. Kerk te Usselo naar Centrum Enschede.

Standplaats Enschede: Van Loenshof (Dinsdags Nijverheidstraat).

Standplaats Winterswijk: Markt.

Van Winterswijk naar Enschede.					Van Enschede naar Winterswijk.						
Winterswijk	9.00	13.50	16.30	19.45	22.45	Enschede	11.00	15.00	18.10	21.20	
Café Kappe, Meddo	9.10	13.40	16.40	19.55	22.55	Usselo voormalige tol (M. p. 4)	11.07	15.07	18.17	21.27	
Groenlo	9.20	13.50	16.50	20.05	23.05	Café 't Haasje	11.15	15.15	18.25	21.35	
Café de Keet, Hupsel	9.27	13.57	16.57	20.12	23.12	Haaksbergen	11.25	15.25	18.35	21.45	
Eibergen	9.35	14.05	17.05	20.20	23.20	Café Assinkbosch	11.35	15.35	18.45	21.55	
Café Assinkbosch	9.45	14.15	17.15	20.30		Eibergen	7.45	11.45	15.45	18.55	22.05
Haaksbergen	9.55	14.25	17.25	20.40		Café de Keet, Hupsel	7.55	11.52	15.53	19.03	22.13
Café 't Haasje	10.05	14.35	17.35	20.50		Groenlo	8.00	12.00	16.00	19.10	22.20
Usselo voorm. tol (M.p.4)	10.13	14.43	17.43	20.58		Café Kappe, Meddo	9.10	12.10	16.10	19.20	22.30
Enschede	10.20	14.50	17.50	21.05		Winterswijk	9.20	12.20	16.20	19.30	22.40

AUTO'S TE HUUR voor Binnen- en Buitenland.

De Ondernemer: J. B. ARINK, Eibergen. Tel. 55.

W. J. v. Lijpe - Apeldoorn

LEEST OMMEZIJDE

Het Muldershuis aan de Berkel te Rekken in de jaren '50.

gat in de markt, dat zij hebben ontdekt. Hij had over een veel groter bedrijf dan de EBDO leiding kunnen krijgen, en zo een aanzienlijke en vaste betrekking kunnen verwerven. Zijn levenslange frustratie over de gedwongen verkoop aan de GTW was feitelijk niet nodig geweest.

In 1960 ging Arink op een leeftijd van 72 jaar met pensioen. Hij verhuisde naar Cuijck. Daar trok hij in bij zijn dochter, waar hij in 1977 op ruim 88-jarige leeftijd is overleden.

Drie anekdotes

1. 'De dienstregeling van bus 8 naar de Rekkense Inrichtingen staat gepland op zondag 9 mei 1948, bij de start van de zomerdienstregeling 1948. In he traject van de voorbesprekingen vraagt GTW op 16 januari 1948 aan

Gemeente Eibergen of de 3 bruggen in de route door Rekken nog wel betrouwbaar zijn. Men wil eerst een gedegen onderzoek De burgemeester antwoordt op 22 januari dat 'er wel zwaardere voertuigen de bruggen passeren' en dat 'de nieuwbouw van de bruggen op 10 mei gereed is'.

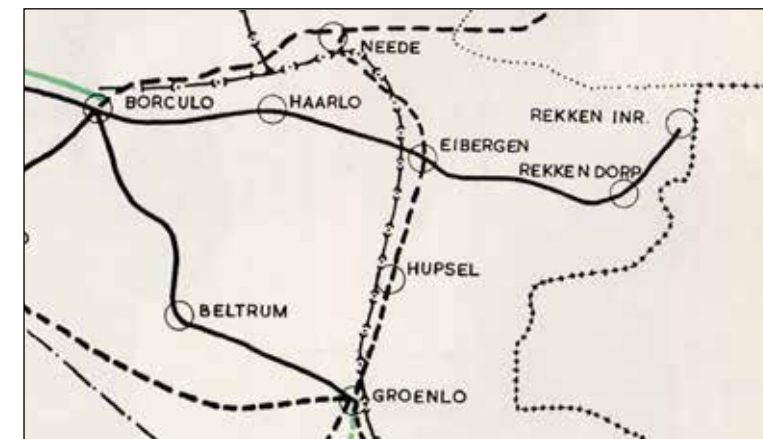
2. 'Op 13 februari 1948 bepleit Gemeente Eibergen bij Gedeputeerde Staten een buslijn met daarin opgenomen Beltrum, Rekken en de Rekkense Inrichtingen. De extra rijtijd zou geen bezwaar zijn voor de dienstregeling omdat de bus bij de Inrichtingen toch ca 20 minuten stilstaat. GS neemt het voostel niet over. Beltrum blijft in de dienstregeling op het traject Borculo – Groenlo'.
3. 'Op 22 maart 1948 deelt VVV Rekken Vooruit aan Gemeente Eibergen mee, dat de openingsrit niet op 9 mei kan plaatsvinden. Dat is op een zondag! VVV eist dat de openingsrit wordt verschoven naar 8 of 10 mei. Gemeente Eibergen brengt de wens over naar GTW. GTW antwoordt: GTW wil graag rekening houden met de religieuze gevoelens in Rekken. GTW stelt daarom voor:
 1. De openingsrit op zaterdag 8 mei te rijden.
 2. De dienstregeling te wijzigen. Omdat er gezien de religieuze gevoelens in Rekken vermoedelijk op zondag minder passagiers zullen zijn, stelt GTW voor de bus alleen op werkdagen te laten rijden.

Op 15 april 1948 schrijft Gemeente Eibergen aan GTW:

Het religieus bezwaar is maar van een kleine groep in Rekken. Het grootste deel heeft geen bezwaar. Ook de Inrichtingen (personeel, cliënten en hun ouders hebben geen bezwaar. Met name de laatstgenoemden pleiten voor een volledige weekdienst. Verder meldt Gemeente Eibergen en passant dat 2 van de 3 bruggen op 9 mei goed bereikbaar zullen zijn. De openingsrit blijft op 9 mei. De bus rijdt ook op zondag.'

Buslijn 8

Jarenlang was er een GTW lijndienst tussen Deventer en de Rekkense Inrichtingen. Buslijn 8 reed van Deventer via Epse, Harfsen, Laren, Lochem, Barchem, Borculo en Groenlo naar Lichtenvoorde of via Eibergen naar Rekken. Standaard reed de bus eenmaal per uur tussen Deventer en Borculo, vanaf daar werd afwisselend doorgereden naar Rekken of Groenlo. De bus reed dan via Beltrum. In het weekend reden slechts twee tot drie ritten tussen Eibergen en

*Bushokje lijn 199
aan de Lindevoort.*

Doetinchem een originele haltepaal aan. BBV voorzitter Rien ter Veen onderhield hierbij het contact met de gemeente Berkelland en de diverse betrokkenen en zorgde voor de voortgang van de gang van zaken.

Het wachten is nu nog op een raamrubber met specifieke afmetingen geleverd door de firma Eriks in Alkmaar. Hierin wordt een raam gezet, bedoeld voor het bushokje. Zodra dit gerealiseerd is, vindt de officiële heringebruikname plaats.

Het bushokje aan de Lindevoort is eigen beheer gebouwd door de GTW die een eigen werkplaats had. Ook de haltepalen werden er gemaakt. De kleuren wit en geel zijn exclusief voor GTW. De bussen hadden dezelfde kleur. Het bushokje heeft een antieke uitstraling, zo een bushokje hoort te zijn.

Vervoerscijfers

Dat buslijn 199 een succes was, bleek uit de vervoerscijfers. Op 30 januari 2014 werd de 1000ste passagier verwelkomd. De 10.000ste passagier stapte op 25 november van dat jaar in de bus. In totaal werden in 2014 11.042 passagiers vervoerd. In 2017 werden 7.026 passagiers vervoerd. In de normale maanden worden ruim 800 passagiers per maand vervoerd, in de (school)vakantiemaanden ligt dit aantal zo rond de 500 personen. Vanaf het begin van de buslijn werden er t/m 2017 in totaal 35.068 passagiers vervoerd. In 2018 waren er 6289 en in 2019 zijn er 1 oktober 4390 instappers geweest. Verder is het zo dat men nu, behalve bij de officiële haltes, overal langs de route kan instappen. Door de hand op te steken stopt de bus en kan men mee.

Henk Sieben

Met dank aan:

Gemeente Waddinxveen, ECAL Doetinchem, Transit-Oost Winterswijk, Stichting HSA Winterswijk, Openbaar Vervoer- en Speelgoedmuseum Doetinchem en Rien ter Veen die stad en land heeft afgereisd om informatie voor dit artikel te verzamelen.

Bronnen:

Langs Weg & Rail, Arjan Ligtenbarg

Jaarverslagen Buurtbus Eibergen, Rekken, Haaksbergen

Wel of geen Kapel Olden-Eibergen?

Volgens de overlevering werd dit altijd trouw overgegeven als een echte waarheid. Alle lof alvast voor de echte speurder die deze waarheid helemaal boven water zou kunnen krijgen. Met de zevenmijlslaarzen van Repelsteeltje, of Klein Duimpje stap ik over de jaartallen heen.

Bonifatius kwam vanuit Engeland om ons te bekeren tot het christelijke geloof. Hij werd in 754 te Dokkum door de Friezen vermoord. Ludger, zijn volgeling, ging studeren in Engeland. Hij kwam weer terug, om in de voetsporen van Bonifatius, zijn ideaal verder te verkondigen. Als missionaris stichtte hij overal kapelletjes in het land van de Friezen, Saksen, Germanen, en Franken. Kortweg: Oost-Nederland waar ook onze Achterhoek onder viel. Ludger stierf in 809 op 65-jarige leeftijd. Beide voorgaande missionarissen beschikten over honderden priesters, die hen meehielpen.

Zo ontstonden de eerste enclaves of oer-kerkjes in Groenlo en ook in Geesteren bij Borculo. Deze laatste ging na de reformatie geheel over tot de Protestante kerk. Gemeente Geesteren was groot en belangrijk. Hieronder vielen Borculo, Gelselaar, Haarlo, Neede en stuk van Eibergen. In Groenlo werd in 954 de oude Callixtus gesticht, de kerk van het Heilig Kruis. Was het meer dan twee uur lopen dan was vaak een kapel de oplossing. Dit groeide latere jaren uit tot grotere kerken. Zo zijn ook, denk ik, de mooie kerkenpaden ontstaan.

Pater Reinders z.g. hing de theorie van Thielen (historicus) aan, dat in Olden-Eibergen een hulp-kapelletje van Groenlo was gesticht. Deze heette eveneens de kapel van het heilig kruis. Reinders, geboren in Lieveelde/Harreveld, was Franciscan in klooster Kranenburg bij Vorden. Voordien was hij is vele jaren pastoor in verschillende plaatsen in Westfalen. Hij was zéér begaan met de kerkhistorie en kon oude kerkstukken moeiteloos uit het latijn vertalen. Hij kwam regelmatig op een oud damesfietsje, zelf ook oud en met een gebogen figuur, vanuit Kranenburg naar Hendrik Odink. Pater Reinders was een zeer beminnelijke aardige man. Hoe weet ik dat? Onze oude papieren waren in trek bij hen. Mij interesseerde dit alles ook erg, daarom hadden we nogal eens contact. Maar het boerenvak eiste veel tijd, daarom verwaterde deze mooie hobby.

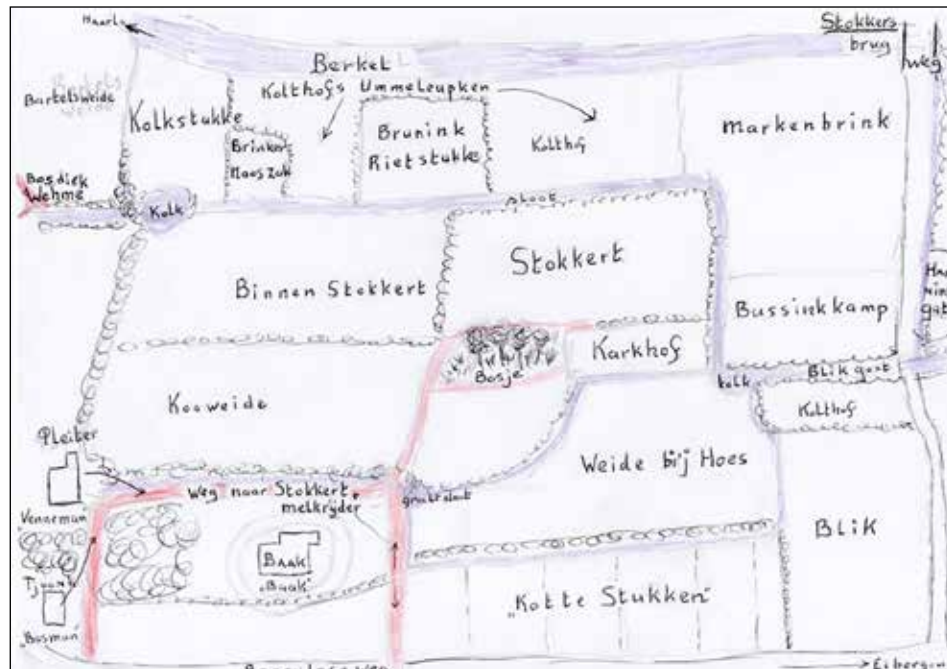
Eibergen zou de oorsprong in Olden-Eibergen hebben gehad. Maar was door te veel wateroverlast naar de huidige plaats getrokken. Dit haalden Odink en Heuvel ook aan. Gedicht van Willem Sluijter (1653-1672) wekt ook die gedachte op:

*Olden-Eibergen, wie kan het weten,
 Of Gij so misschien meugt heeten,
 Omdat Gij Oud-Eibergen zijt,
 En die naam hebt nagelaten,
 Als 't gebouw van kerk en straten,
 Nieuws gezet wierd aan uw zij!*

Molen Vorewerck, Vaarwerk, in 1183 al vernoemd bij een jachtrecht dat graaf van Dalen van Diepenheim de zwanendrift had op de Berkel vanaf molen Vorewerck tot Lochem en Goor.

Een oude kaart uit Worms, van wijlen notaris ter Braak, beschrijft de ligging van die molen: aan de Berkeloever nabij het Blikgat bij Baak. Later Hanninkgat ofwel vuilnisbelt. Deze molenplek werd in 1553 verplaatst, omdat de oude molen steeds verzakte, naar de Ni'je Mölle nabij Teselink erve Waansink. Dit is ook een mogelijke aanwijzing, dat door vernatting Eibergen naar een hogere plek ging. Dat er veel water was, blijkt ook uit een

Westfaalse grachten-beschrijving. Ene Werner Bockholt uit Warendorf schrijft, in 1988, dat bij Baak de hofstede omringd was met een 'doppel Gräftenanlage', als bijna enigste aan Nederlandse zijde maar veel voorkomend in Duitsland. Deze dubbele gracht werd gevoed door waterloop vanuit de Berkel. Uit het eeuwenoude timmermansboek van de fam. Slotboom v/h Florien staat: 1754 Jacob Florien Brugge gemaakt. 1767 3 Mei gelattet en gehouwen en de Brugge gemaakt. 1774 de Poorte geschroven + dichtgemaakt. Hier hebben wij nog reke-

ningen van. Wij deden paardenwerk voor het timmeren terug. Een dubbele gracht dus, de laatste gracht werd in 1870 gedempt met grond van Raober-Karkhof. Dit was een hoog kampje tussen Venneman (Pleiter) en Baak. De Wèhme ofwel kerkenweide lag meer op de Horst (Ten Brinke) aan. De Kapel met Karkhof zou tussen Pleiter en Baak en de Berkel hebben gestaan, een kampje hoog bouwland, zou net voor de Stokkert kunnen zijn.

Pater Reinders zei, dat de kapel Olden-Eibergen toegewijd was aan het Heilig Kruis van de oer-kerk Callixtus (954) te Groenlo en hulpkapel was. De heer de Leeuw verhaalt in de historie van de nieuwe Mattheus-kerk in 1935 ook van kapel Olden-Eibergen, hier bijgevoegd. Later zou de kapel verplaatst zijn naar Haarlo ± 1500, de huidige Kluntjespot. Teselink en Baak, die om toerbeurt met rijtuig de priester ophaalden, deden dat later met de predikant nog een jaar door. De eerste oecumene uit Olden-Eibergen, mooi man! Het verzoek (ook 'n Baak er bij) om een kerkhuis op een Boerenhof in 1785/86 werd door de Classis in Zutphen afgewezen. Toen werd het een tijdje stiekem bij Olminkhof gedaan, maar de roomschen zongen zo hard, dat ze het in Neede konden horen. Sympathiek werden ze gewaarschuwd, daarna ging men naar d'n Brooken in Rietmolen, hier kon m'n beter losgaan zonder gevaar. Van hieruit ontstond de Rietmolense kerk. Mijn grootmoeder vertelde: D'n blauwvarver (manufacturier) den heilige Johannes (Hesselman) die van ons huis naar Pleiter liep dan altijd de masse (grote rugkoffer) neerzat, nam d'n hood af, sloog 'n kruus en buug'n eerbiedig naor d'n Karkhof. Vroeg men hem daarnaar, dan zei hij: dat doe ik uit eerbied voor de kapel en het verleden.

Overleveringsverhalen vind ik altijd interessant en waardevol, maar ook belangrijk dit weer door te geven. Zo ook die dubbelomgrachte boerderij Baak, vlak bij den Karkhof. Zou dit toch een belangrijk economisch erf zijn geweest. Zou hier met veel oude erven er omheen de Kapel hebben gestaan. Oude erven zoals Venneman, Hiddink, de Horst, Brinke, Waansink (Teselink), Nijhuis, Bosch, Kolthof, Florien (Slotboom), Hannink, Vaarwerk. Zou onze hammen en eierhandel naar Amsterdam in 1700 naar de wed. Rosier Ottink aan de Jacob van Hasseltsteeg, hier nog een overblijfsel van zijn? Hendrik Odink, onze timmerman, was hier zéér in geïnteresseerd. Was deze hofstede de voorloper van Hof Te Vaarwerk? De naam Baak, vaak verbasterd komt overigens volgens familiestamboom ook voor op Hof Mallum van 1394 tot 1424, ene Evert de Baacke. Ik kwam door aanraden van Henk Sieben (Historische kring) in het napluizen van het boek over de heerlijkheid en kasteel huize Baak in plaatsje Baak, ook deze zelfde naam Evert de Baacke tegen. Geschreven door pater Jan Koekoek bij het 800 jaar jubileum van het stadje. In 1200 al genoemd als bewoners en hofeigenaar. In 1476 stierf het geslacht van Baeck, ook met ene Evert, uit in de mannelijke lijn en werd het 'van Hackfort'. Zo kom je soms verrassende dingen tegen. Hoe moet je ze plaatsen en wat is waar? Toch een afgedwaalde nazaat in Olden-Eibergen?

Zicht op 'Baak'.

Bennie te Vaarwerk en ook Herman Schepers zeiden: Er is nog veel te ontdekken en uit te pluizen. Afsluitend is het mooi te vertellen over een speurders-uitje in ongeveer 1968. Toen werd door een zéér grote kraan met een soort baggerbak, de nieuwe Rioolsgoot, gegraven met de onderlinge ruilverkaveling Olden-Eibergen/Mallum. Deze loopt vanaf Stokkersweg evenwijdig op 400 à 500 meter van de Berkel vandaan en raakte volgens ons een klein stukje van voornoemde Karkhof (Kapel). Wij verzamelden ons voor een zoektocht naar mogelijke aanwijzingen. Herman Schepers, Hendrik Odink (1973 overleden), pater Reinders, Johan Kupper en ondergetekende. Eigenlijk waren wij te laat, de sloot was al grotendeels gegraven en het vrijkomende zand was met grote dumpers afgevoerd naar elders. We konden alleen het gegraven talud onderzoeken en bovendien nog maar een klein hoekje van genoemd perceel. Wat we zochten vonden wij jammer genoeg niet. Wel staat me nog altijd het boeiende debat bij, dat pater Reinders en Hendrik Odink met elkaar voerden. De eerste probeerde te vuur en te zwaard kapel Olden-Eibergen, als hulpkapel van Groenlo te verdedigen. Hij onderbouwde dat met vertalingen uit Latijnse kerkgegevens. De theorie van historicus Thielen werd er bijgehaald, ik vond dat machtig interessant. Vooral had ik achting voor de kennis van Pater Reinders. Wie weet komt er vroeg of laat de echte waarheid boven. Bovendien zou de Kapel al in 1500 verplaatst zijn naar Haarlo. Dan zou ze vanaf 1100/1200 bij ons hebben gestaan, of nog eerder.

Afsluitend, geloof ik toch in 'n waarheid door de overlevering steeds door verteld. Generaties lang, dit wil er bij mij niet in dat dit een fabeltje is. Zou er toch vóór Hof te Vaarwerk nog wat te ontdekken zijn? Zou bij al die oude papieren, die Hendrik Odink van ons vroeger inzag en naliet bij het ECAL wat te ontdekken zijn? Wie weet.

Geschreven op de moordende hittedagen voor de landbouw,
25 Juli (40,2 graden) 2019, mooie afleiding voor de geest.

Jan Baak

PS: Bijgevoegd nog enkele leuke citaten:

1. Een stukje van F.J. de Leeuw, ambtenaar der gemeente en schoonzoon van meester Leppink. Tevens vader van meester Jan de Leeuw. Het stukje gaat over de inwijdingsviering in 1935 van de nieuwe Mattheus-kerk, ik denk uit Onze Gids.
2. Het andere stukje komt uit een oude almanak van Eibergen, waar meester Heuvel (historicus 1864-1926) in een wandeling door de buurtschappen het volgende verteld: 'Komen we de Stokkersbrug over, die ons aan de overzij der Berkel bij hofstee Baak brengt, nog in de 19e eeuw door grachten omringd en waar we 't middelpunt zoeken van 't oude Eibergen. Wie weet of niet een oudheidsvorscherm gindschen kamp, het Kerkhof, laat onderzoeken, of hier werkelijk voor eeuwen begraven is. Dichtbij is de Horst, waar de Holtinks van Olden-Eibergen werden gehouden. Nu zijn we spoedig op de grintweg naar Borculo.'

Eibergen

RECTIFICATIE.

Wij schreven in ons bericht omtrent de kerkconsecratie, dat gezongen werd de Gregoriaansche Mis „Timmeritis“; dit moet echter zijn de Mis „Terribiles est“.

EEN STUKJE KERKGESCHIEDENIS.

Wij Eibergenaren en vooral wij Eibergsche Katholieken leven in een periode, waarin bijna dagelijks onze aandacht wordt gevraagd voor den kerkbouw. Deze week is onze nieuwe kerk gereed gekomen en het is vooral naar aanleiding daarvan, dat wij op zoek zijn geweest naar een beetje geschiedenis van het Eibergsche Katholieke leven.

Zoo hebben wij dan gevonden, dat volgens de overlevering de eerste R.K. Kerk of Kapel omstreeks de jaren 1000 tot 1150 heeft bestaan in Olden-Eibergen bij Erve Baak. Er bestaan nu nog stukken land, als de Wheeme en Kerkhof, die daarop wijzen. Overblijfselen uit dien tijd zijn echter jammerlijk niet aanwezig.

Uit de archieven blijkt verder, dat in 1183 een parochie Eibergen heeft bestaan als zusterkerk van De Veste (Groenlo). Bij de Reformatie is de toenmalige R.K. Kerk overgegaan naar de Neder-Duitsch Hervormden (1616). Dit is de tegenwoordige Nederlandsch-Hervormde Kerk, waarvan de toren aanmerkelijk vroeger schijnt voltooid te zijn geweest dan het schip van de kerk.

Na de reformatie werd dienst gehouden in een daartoe opgerichte kapel aan de Whemerdijk, vermoedelijk op de plaats, waar thans de Sint Antoniuschool staat.

In 1818 werd een R.K. Kerk gebouwd, die in 1875 onder Pastoor van der Hurk geheel werd vernieuwd. Deze kerk van 1875 is nu door een nieuwe vervangen en daardoor overbodig geworden. Binnenkort zal waarschijnlijk met de afbraak daarvan worden begonnen.

BANKENPACHT.

De banken in onze nieuwe parochiekerk zullen a.s. Zondagmiddag 3 uur worden verpacht. Zondagochtend worden in de oude kerk de laatste kerkdiensten gehouden. Om 7½ uur de Vroegmis en om 10½ uur de Hoogmis. Onmiddellijk na de Hoogmis wordt een kort Lof met Processie gehouden.

Oud ijzer uit de Achterhoek

‘Roojen bonnies (rode bonnis)’, wie weet er tegenwoordig nog wat dat is? Het is de bruinrode boerenverf die in vroeger tijden veel gebruikt werd om de steile planken gevels van onze oude Saksische boerderijen tegen weer en wind te beschermen. In Eibergen ziet men deze kleur nog maar weinig maar in de omgeving van Winterswijk komt ze nog algemeen voor. De kleur heet ossenbloedrood en is verkrijgbaar in de bouwmarkt onder RAL-nummer 3009. Maar vroeger waren er geen bouwmarkten. Allereerst waren er toen ook nog verschillende kleuren ossenbloedrood. Misschien werd er in de middeleeuwen zelfs wel echt ossenbloed op kozijnen en luiken gesmeerd maar zeker weten doen we dat niet. Vanaf de 15^e eeuw ontstond er echter in onze oostelijke grensstreken een roodbruine verf die was gemaakt op basis van gemalen moerasijzererts (genaamd bonnis) als pigment en biest als bindmiddel. De verf werd dan erg kleverig door het hoge eiwitgehalte in de biest. Het middel was eenvoudig te maken en ging een leven lang mee.

Boerderijtje in het Woold met rode planken gevel.

De biest verkreeg men van de koe en het moerasijzererts vond men in de bodem. Het erts was ook wel bekend als ijzeroer of velderts. Het zit vaak in de vorm van dikke en voor water ondoordringbare plakken op enkele tientallen centimeters onder de grond. Het ijzergehalte ligt rond de 50%, soms iets meer maar meestal wat minder. Hoe hoger het ijzergehalte, hoe harder, en zulke harde stukken die

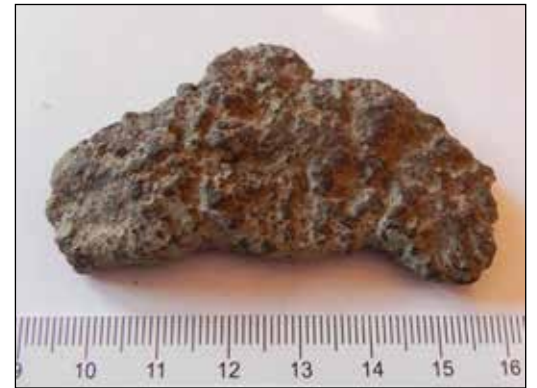
vaak ook nog samengeklitte zandkorrels bevatten (het zogenaamde ijzerzandsteen) werden dan ook wel eens gebruikt als bouw materiaal. Zo zijn er bijvoorbeeld in het opgaande werk van de toren van De Oude Mattheüs in Eibergen verschillende blokken moerasijzererts ingemetseld. Het schip van de kerk in Silvolde bestaat zelfs tot op enkele meters hoogte bijna uitsluitend uit blokken moerasijzererts. Vanaf circa 1900 werd het ijzeroer ook wel toegepast voor de zuivering van steenkoolgas om daaruit zwavel en blauwzuur te verwijderen. Maar pigment en bouw materiaal waren maar zeer bescheiden toepassingen van het moerasijzererts. Het grote belang ervan bestond natuurlijk uit de winning van ijzer. De Gelderse Achterhoek speelde daarin een grote rol.

Allereerst: hoe is dit ijzeroer in onze bodem ontstaan?

Grondwater dat stroomt van hoger gelegen, mineraalrijke gronden voert opgeloste ijzerverbindingen met zich mee naar de beekdalen. Komen deze verbindingen in contact met zuurstof en is de bodem ook nog een beetje zuur zoals in de lage veengebieden dan vormt zich een onoplosbaar moerasijzererts. Bij ontwatering (droogte) van zulke afzettingen worden dan dikke banken ijzererts gevormd, de zogenaamde oergronden. De chemische reactie is dezelfde als die in diep gewonnen ijzerhoudend grond- of putwater. Zulk water is helder bij het oppompen maar wordt na verloop van tijd troebel door de oxidatie van het ijzer dat dan niet meer oplosbaar is.

Het ijzeroer kan ook wel voorkomen in de vorm van zogenaamde klapperstenen. Klapperstenen zijn te herkennen aan een roestige roodbruine kleur en een concentrische structuur met een diameter van 1 - 15 cm. De meeste klapperstenen zijn hol van binnen en sommige bevatten een kern van klei of leem. Als een dergelijke klappersteen gedroogd wordt, komt de kern los en veroorzaakt bij schudden een karakteristiek klapperend geluid. De meeste klapperstenen vindt men in de stuwwallen van Midden-Nederland, vooral op de Veluwe en in het Montferland. Daar werden ze vroeger vaak verzameld voor de ijzerproductie.

Ijzeroer is als leverancier van ijzer van ongekend economisch belang geweest voor Nederland. In de zogenoemde ijzertijd, die in midden Europa begon rond 800 voor Christus, werd ontdekt hoe uit ijzeroer ijzer kon worden verkregen. Er werden daarvoor afwisselende lagen houtskool en ijzeroer in een zogenaamde laagoven verwarmd tot 1.200°C. Het ruwe ijzer of de wolf werd zo gescheiden van het restmateriaal of de slak. Omdat de temperatuur te laag was om het ijzer te smelten verkreeg men zo smeedijzer. Dat moest eerst nog wel flink gehamerd worden om onzuiverheden weg te werken. Een laagoven bestond in het begin uit niet veel meer dan een rond gat in de grond (kuiloven) waar men met een blaasbalg langs onderen lucht doorblies. In 1999 werd zo'n oven gevonden in

Ijzeroer.

Klappersteen.

de Kattenborg in Eibergen. Herman Schepers schatte die op 2.000 jaar oud. De stukken ruw ijzeroer die er bij lagen zijn nog te vinden in het museum De Scheper. Voor een kilo bruikbaar smeedijzer was ongeveer 13 kilo ijzeroer en 130 kg houtskool nodig.

Pas vanaf de late middeleeuwen was men in staat om ijzer ook daadwerkelijk te smelten waardoor het gegoten kon worden. Zulke ovens heten hoogovens en ze bereikten een temperatuur van ruim 1.500 °C. Het ijzer smelt bij 1.538°C. De figuur beneden toont de ligging van hoogovens in Oost-Nederland.

Hoogovens in Oost-Nederland (Smit en Van Straalen 2007).

De eerste vroeg-industriële hoogoven in Nederland stond in de Achterhoek en wel aan de Bielheimerbeek in de buurtschap Rekhem bij Gaanderen. In 1689 verleenden de Staten van het Kwartier Zutphen aan de Rotterdamse ondernemer Josias Olmius het octrooi “om alleen in deese Graafschap te mogen ontdekken, soecken ende reduceren sodaene minerael van iser ofte alle andere mineralen, als hij aldaar sal kunnen vinden”. Vanaf 1691 produceerde deze “ijzermakerie” voornamelijk bommen en granaten voor het leger, maar later ook wel huishoudelijke voorwerpen.

Van de enige vier, echt productieve ijzergieterijen in ons land stonden er drie in de Achterhoek, namelijk langs de Oude IJssel in Ulft (Diepenbroek en Reigers, DRU, 1754), Keppel (De Keppelsche) en Terborg (Vulcaansoord, 1821). De vierde en de grootste stond in Deventer aan de Schipbeek. Langs de Oude IJssel trof men gunstige omstandigheden aan voor ijzerproductie: er zat veel

Het voorkomen van ijzeroer in Nederland (bron: Brongers en Woltering).

ijzeroer in de grond, er was waterkracht voor de aandrijving van de blaasbalgen in de hoogoven en de kalksteen om de verontreinigingen in de ijzeroer te binden haalde men uit het nabijgelegen Winterswijk. Nieuwe technische ontwikkelingen zoals introductie van stoomkracht, gebruik van cokes, andere oventypes en het emailleren van ijzer volgden elkaar nu snel op. Na 1880

werd er echter nog maar weinig inheems ijzeroer gebruikt en tijdens de crisisjaren in het begin van de 20^e eeuw gingen de meeste gieterijen ter ziele en kwam er een einde aan de productie van gietijzer uit oer van eigen bodem. Op het hoogtepunt bedroeg de productie jaarlijks 3.000 ton. Ondanks de omvangrijke winning van ijzeroer in het verleden is het ijzerhoudende gesteente nog steeds volop in de Nederlandse bodem te vinden, aangezien de vorming van oerbanken slechts enkele decennia duurt. Het grondwater stroomt immers gewoon door. Voor wie wat dieper wil ingaan op deze materie is een bezoek aan het ijzermuseum in Ulft zeker de moeite waard.

Door al deze activiteiten wordt de Oude IJsselstreek ook wel de bakermat van de Nederlandse ijzerindustrie genoemd. In het niet zo veel noordelijker gelegen Berkeldal zijn echter veel minder oerbanken aanwezig. Toch zit er ook wel ijzer in de Eibergse bodem getuige de vondst van de laagoven in de Kattenborg en de roodbruine modder in sloten en beekjes. Mogelijk heeft de Koffiegoot zijn naam wel te danken aan het feit dat oerbanken ook wel koffiebanken werden genoemd. En wie weet hoe de Eibergse industriële ontwikkeling was geweest als er net zo veel ijzer in de grond had gezeten als 40 kilometer zuidelijker?

Boeren waren overigens niet zo blij met ijzerrijke gronden. Hoger gelegen landerijen verdroogden en de laagten met zodenerts waren veel te nat. Op zulke gronden komt veel stikstof vrij waardoor graan een laag hectolitergewicht heeft

en aardappelen wel veel loof, maar een laag zetmeelgehalte en bieten een laag suikergehalte. Bovendien belemmeren de oerbrokken de mechanische oogst. Er is ook bekend dat veel ijzeroer in de grond de bliksem aantrekt. Allemaal niet zo positief dus. Vermeldenswaard is ook een gunstige ervaring met ijzeroer. In Drente strooiden boeren het wel eens in de hokken van jonge biggen ter voorkoming van “witte schiet” (diarree) als gevolg van ijzergebrek.

Maar de tijden zijn veranderd. Het ijzeroer is niet meer nodig voor het maken van “rooien bonnies” of tegen de “witte schiet” bij het vee. Het ijzeroer speelt nu alleen nog een rol in folkloristische zin. Met Pasen vond bijvoorbeeld in Ulft het zogenaamde Rennfeuertreffen plaats. Een Rennfeuer is een schachtoven van 1 tot 2 meter hoog en is gebouwd uit leem of stenen met een blaasbalg aan de onderzijde. Zeven teams bouwden daar zulke oventjes en demonstreerden hoe men tweeduizend jaar geleden smeedijzer maakte. En voor wie dit gemist heeft: in 2021 wordt het allemaal nog eens op grotere schaal herhaald.

Bert Heuvelsland, Heikant (Gem. Hulst)

Rennfeuertreffen in Ulft.

Het huis van mevrouw Betsie

Het pand waarin museum De Scheper sinds 1998 is gehuisvest, is één van markantste panden van Eibergen. Het imposante herenhuis aan de Grotestraat werd in 1875 gebouwd in opdracht van de lederfabrikant Herman Prakke (1837-1906), die getrouwd was met Lucia Gertruida Luijten (1847-1937). De Grotestraat werd in die jaren Dorpsstraat genoemd. Samen met zijn tien jaar oudere broer J.E. Prakke was Herman Prakke in 1854 een leerlooierij begonnen. Het leer werd verwerkt voor schoenen, laarzen, riemen en paardentuig. De fabriek was gevestigd in het pand aan de Haaksbergseweg, ook wel de Kastanjabriek genoemd. Na enkele jaren specialiseerde de N.V. Gebroeders Prakke zich in drijfriemen voor machines, die over de hele wereld werden verkocht. Terwijl Jan Prakke drijfriemen produceerde, begon zoon Marinus Prakke in 1903 met het produceren van pickers. Pickers werden in de textielindustrie gebruikt, het zijn de stootkussentjes die de spoelen in weefmachines opvangen. De Pickerfabriek werd in de nabijheid van het station gebouwd. Op deze plek staat nu de Pickerhal. De productie verliep voorspoedig, het ging de Prakkes voor de wind.

In 1873 kocht Herman Prakke een aantal oudere woningen, destijds eigendom van Herman Bouwmeester, tegenover de hervormde kerk De Oude Mattheüs, liet deze afbreken en gaf opdracht om er een herenhuis te bouwen, met een naastgelegen koetshuis. Naar alle waarschijnlijk is het zo dat het bouwbedrijf van Berend Blankvoort aan De Hagen (daar waar nu het Kruidvat gevestigd is) het pand gebouwd heeft. Dit bedrijf verrichtte in die jaren namelijk alle werkzaam-

Dorpsstraat met aan de linkerkant de drie huizen van Bouwmeester.

heden voor de familie Prakke. Alhoewel de huizen van Herman Bouwmeester werden afgebroken, is op sommige plekken in het pand nog te zien waar de muren van die huizen hebben gestaan. Het herenhuis aan de Grotestraat deed eerste jaren ook dienst als bank, dat wil zeggen dat de voorkant van het gebouw als zodanig dienst deed. Het huis heeft een voorname, deftige, uitstraling, zoals een herenhuis betaamd: hoge boogramen, gevelversiering en een hardstenen stoep voor het huis. Herman Prakke met zijn vrouw Lucia Geertruida Luijten kregen vijf kinderen te weten: Marinus 1873, Johanna Gesina 1875, Betsie 1880 Lucia Hermanna 1882 en Jeanette 1887.

Betsie Prakke groeide op en trouwde in 1905 met Jan Willem Cornelis ter Braak, geboren 16 november 1869. De huwelijksinzegening van hun vond in plaats op 4 mei in de Nederlandse Hervormde Kerk in Eibergen, De Oude Mattheüs. De voorganger was ds. W. van Dam, predikant te Terborg. Willem ter Braak was op dat moment onderdirecteur van de Pickerfabriek, de fabriek van zijn schoonvader. In 1907 volgde hij zijn vader Herman (G.E.H.) ter Braak op, die in dat jaar overleed, als directeur van de N.V. Spaar- Inleg- en Voorschotbank van Eibergen, Neede en Omstreken. Willem ter Braak werd in Eibergen dan ook 'Willem van de bank' genoemd.

Na het overlijden van Betsie's vader Herman in 1913 betrokken Willem en Betsie ter Braak-Prakke het pand aan de Grotestraat. Er werden vier kinderen geboren te weten Gerrit Ernst Hendrik 1906, Lucia 1908, Herman 1910 en Hendrika Petronella Lambertha 1916. Willem en Betsie woonden samen 43 jaar in de villa tegenover de kerk. Willem ter Braak overleed in 1956 op bijna 87-jarige

Grotestraat begin 1900 met de Ter Braak-villa.

Foto genomen in 1918 – V.l.n.r.: Gerrit ter Braak, Herman ter Braak, moeder Betsie ter Braak-Prakke, Bep ter Braak, Lucy ter Braak en op de achtergrond vader Jan Willem Cornelis ter Braak.

leeftijd en mevrouw Betsie overleed op 23 augustus 1968. Ze was toen bijna 88 jaar oud. Enkele jaren voor haar overlijden, op 28 juli 1966, schonk Betsie ter Braak-Prakke het pand aan de Grotestraat aan de gemeente Eibergen ten algemenen nutte. Dat betekende dat het pand alleen voor cultureel-sociale doeleinden gebruikt mocht worden. De ondertekening van deze acte geschiedde in aanwezigheid van burgemeester Hermsen.

Het huis met de ossenkoppen

Aan het fraaie herenhuis zijn veel bijzonderheden waar te nemen. Alleen al de gevel is bijzonder. Verder herinneren de ossenkoppen die de voordeur versieren aan de Pickerfabriek die Herman Prakke in 1903 oprichtte. Het huis werd daarvoor ook wel eens 'het huis met de ossenkoppen' genoemd. Het pand heeft een eclectische stijl wat zoveel wil zeggen dat er verschillende elementen uit de architectuur zijn gebruikt bij de vormgeving. Zo is de lijstgevel met een classicistische opbouw bekroond door een renaissance-achtig rijk uitgevoerd dakvenster. Deze wordt oorspronkelijk geflankeerd door een lage balustrade met hoekpijlers. Het koetshuis was uitgevoerd in schoonmetselwerk en voorzien van een korfboog inrij-opening met sluitsteen.

Willem ter Braak bleef directeur van de bank tot 1941. In dat jaar werd hij opgevolgd door zijn zoon Herman (1910-1991) die met zijn gezin in villa Iltios aan de Haaksbegeseweg woonde. In 1947 werd de bank omgedoopt tot de N.V. Deposito-Voorschot en Effecten bank van Eibergen, Neede en Omstreken. Geert Ribbels, werkzaam op de bank, herinnert zich nog goed hoe hij elke week het huishoudgeld naar mevrouw Betsie bracht. Zowel de familie Ter Braak als de familie Prakke behoorden tot de notabelen van het dorp. Ze waren werkgever, arts, notaris of bankdirecteur. Ze hadden aanzien en waren mensen die iets in de melk

Deur met ossenkoppen

te brokkelen hadden. In de jaren vijftig bracht de middelste zoon van Herman ter Braak, die getrouwd was met Wil van der Leck (1915-2001), Derk bij een twintigtal Eibergenaren de beursberichten rond.

Later was in het bankgebouw ook nog een reisbureau van Arke gevestigd.

Maatschappelijk betrokken

Mevrouw Betsie ter Braak-Prakke was een betrokken vrouw en actief op verschillende terreinen. Zo was ze in 1924 het eerste vrouwelijke bestuurslid van het Eibergs Leesgezelschap. Ze was lid van de Nederlandse Protestantenvond en vele jaren één van de organisten die tijdens de diensten op het orgel speelde. Ze maakte enkele jaren deel uit van het bestuur van de N.P.B. en was voor Kerst actief met het instuderen van kerstliederen. Verder zorgde ze dat minderbedeelden tussen de middag een warme maaltijd kregen. Ook zette ze zich in voor Pro Juventute, een instelling die zich inzette voor bestrijding van jeugdcriminaliteit. Daarnaast was ze betrokken bij het wel en wee van het protestantse

Interieur.

Interieur.

ziekenhuis aan de Hagemanstraat, het ziekenhuis waar ze in 1968 ook overleed. Kleinzoon Derk ter Braak, zoon van Herman, herinnert zich zijn oma als een betrokken oma, een oma die altijd belangstelling had voor de kleinkinderen.

22 mei 1963, op de trouwdag van Finy te Hoopen en Tonny Geessinck. V.l.n.r.: Antonia ten Hoopen-Brevink, Wilhelm Karl ten Hoopen, mevr. Betsie ter Braak-Prakke, Finy ten Hoopen, Tonny Geessinck, A.J. Geessinck, Maria Geessinck-te Walfort.

Huishoudsters

Mevrouw Betsie had door de jaren heen steeds huishoudsters in dienst. Ze werden met een deftig woord gediensers genoemd. Eén van hen was Finy te Hoopen. Ze begon als 16-jarig meisje als gediensers bij mevrouw Betsie en woonde van 1955 tot aan haar huwelijk met Tonny Geessinck in 1963 in het deftige herenhuis aan de Grotestraat. Alleen op woensdagmiddag was ze vrij, dan ging ze naar huis aan de Haaksbergseweg 4. Het stond pal naast de Kastanjefabriek waar haar vader werkzaam was.

Finy te Hoopen deed alle voorkomende werkzaamheden. Op zondag bracht ze mevrouw Betsie naar de kerk en gingen na kerktijd bij zoon Herman op Iltios op de koffie. Ze deed de dagelijkse boodschappen, kookte het eten en at samen met mevrouw Betsie aan tafel. De heer des huizes Willem ter Braak zag ze niet zoveel. Die was met z'n eigen dingen bezig. 's Avonds keek ze met mevrouw Betsie TV of deed een spelletje. Finy ten Hoopen was daarmee tevens gezelschapsdame. Ook Riek Scholten-Elisen was er als 18-jarige van 1963 tot 1966 werkzaam, evenals haar moeder Grada Elisen-te Lindert in de jaren vijftig. Behalve huishoudsters waren er ook speciale gezelschapsdames. Eén van hen was mevrouw Iliohan-Kraaijeveld. Verder hield mevrouw Parmentier mevrouw

Foto in 1960 gemaakt ter gelegenheid van de 80ste verjaardag van mevrouw Betsie ter Braak - Prakke. Tevens was ze in dat jaar 50 jaar getrouwd. Haar trouwe hulpen van vele jaren heeft ze uitgenodigd. De foto is in de serre gemaakt.

Voorste rij v.l.n.r.: Anna Koens-ter Brake, mevr. Boesveld, Betsie ter Braak-Prakke, mevr. Huisjes, onbekend. Achterste rij v.l.n.r.: Grada Elisen-te Lindert, mevr. Koerselman, Helene Nijhuis, mevr. Lubberdink-Blankvoort, mevr. Nijland Pleiter, Annie van Tricht-Huizing, Jo ten Pas-Smalen, Finy Geessinck-ten Hoopen

Betsie gezelschap. De heer Gerrit Stomps uit Rekken was jarenlang als tuinman werkzaam bij mevrouw Betsie. Hij verzorgde eveneens de groentetuin aan de Nieuwstraat.

In 1960 nodigde ze, op haar 80ste verjaardag, alle diensers uit die er door de jaren heen hadden gewerkt.

Het leven in het huis

Riek Scholten-Elisen, en ook Finy ten Hopen herinneren zich anno 2019 nog precies hoe het huis er zowel van binnen als van buiten uitzag. Daar waar nu de entree van het museum is, was destijds de serre waar altijd bloemen stonden. De ingang van het huis was aan de Grotestraat. De ruimte waar nu op dinsdagmorgen door de vrijwilligers koffie gedronken wordt, was toen de nette kamer. Er stond een piano waarop mevrouw Betsie regelmatig speelde, zelfs quatermains. 'Eine kleine Nachtmusik', een muziekstuk van Mozart, behoorde tot één van haar favoriete muziekstukken. Verder stond in de nette kamer een kabinet en was er een open haard. Waar nu de schrijverskamer van Menno ter Braak en Willem Sluiter is, was de eet- en woonkamer. Er was een schouw en voor het raam stond een tafel waaraan mevrouw Betsie vaak zat. Vandaar had ze uitzicht op de tuin met z'n imposante bomen. Nu heeft men vandaar uitzicht op museumboerderij De Vurever. Na de verbouwing in 1969 deed de kamer dienst als raadszaal die eveneens als trouwzaal gebruikt werd. Waar zich nu de lift bevindt, was een groot toilet waar men zo met een rolstoel naar binnen kon rijden. Aan de voorkant van de woning was het gewestelijk arbeidsbureau gevestigd. Dit bureau bevond zich daar vanaf begin jaren vijftig. De heer Jan Reesink was er werkzaam. Het arbeidsbureau was daar tot 1976 gehuisvest. De ruimte op de begane grond waar nu de afdeling geologie is, was toentertijd de keuken.

Mevr. Betsie ter Braak-Prakke.

De grote inloopkasten van weleer zijn er nog, al dienen die nu een ander doel. Het koetshuis werd in de jaren zestig als houtopslag gebruikt. Tevens stond er een olietank.

Bovenaan de trap op de eerste verdieping bevond zich meteen rechts een zogenaamde Indische douche. Dit toilet had een gebloemde delfts blauwe pot met een fonteintje er middenin. Deze was bedoeld voor het reinigen van het achterwerk na het toiletbezoek. Dit gebruik is door de Indische Nederlanders geïntroduceerd omdat dit hygiënischer zou zijn dan het gangbare gebruik van toiletpapier. Op de eerste verdieping van het pand was verder, in de ruimte waar zich nu de textielafdeling bevindt, de slaapkamer van juffrouw Bep, dochter van mevrouw Betsie die danseres was en haar werk in Rotterdam had. Daarnaast bevond zich de slaapkamer van mevrouw Betsie zelf. In deze slaapkamer zijn nu de herinne-

ringen aan de drijfriemenfabriek Prakke tentoongesteld. De ruimte van de streekdracht was de slaapkamer van de dienstmeisjes. Op de eerste verdieping was verder nog een bibliotheek, een kleine en een grote logeerkamer. Eén ervan werd de poezenkamer genoemd omdat er een afbeelding van poezen aan de wand hing. Verder was er nog een badkamer met een bad op pootjes. Op de tweede verdieping was de zolder. Dit was één grote lege ruimte waar niet meer stond dan een antieke fiets, een zogenaamde hoge-bi, en een mangel. Op de hoge-bi mochten de kleinkinderen van mevrouw Betsie rondjes rijden op de zolder wanneer ze met vader en moeder op bezoek waren. Betsie ter Braak-Prakke hield van tradities, zeker met Kerst. Op kerstavond was de gehele Ter Braak familie bijeen. Er werd gezamenlijk gegeten en er werd een kerstverhaal voorgelezen. Ook op Eerste Kerstdag werd er een kerstmaaltijd geserveerd die ieder jaar precies hetzelfde was, van de hors-d'oeuvre vooraf tot de Harde Wenertaart toe, echt koninklijk!

Ten algemenen nutte

Vanaf 1969 werd 'het huis van mevrouw Betsie' 'ten algemenen nutte' gebruikt. Terwijl de nieuwe gebruikers al in het pand waren, werd een interne verbouwing uitgevoerd, waarbij plaatselijke bedrijven als installatiebedrijf Somsen en meubelfabrikant Groot Landweer werden betrokken. In september 1970 vond de officiële opening plaats van het vernieuwde herenhuis. Er vonden nu raadsvergaderingen plaats, muziekschool de Triangel kreeg er, als hoofdgebruiker, onderdak en er vonden soosmiddagen plaats van het UVV, de Unie van Vrouwelijke Vrijwilligers later Unie Van Vrijwilligers genoemd.

Het Eibergse UVV werd in 1945 opgericht. Een van de initiatiefneemsters mevr. Prakke-Olie werd door de latere minister van CRM Marga Klompé gevraagd om hulp aan vluchtelingen te verlenen. In 1953 werd na de watersnoodramp ook in Zeeland de helpende hand geboden. Het UVV richtte zich vooral op activiteiten gericht op ouderen. Ook het Tafeltje Dekje project ontstond vanuit de UVV-activiteiten. In 1969 huurde gymnastiekvereniging Ovidal een ruimte en vond er jazzballet voor huisvrouwen plaats. Ook het Eibergs mannenkoor had er in de jaren zeventig een mooie plek om te repeteren. Verder werd één van de kamers gebruikt als trouwzaal.

De Scheper

Vanaf 1980 speelde in Eibergen de vraag of er een streekmuseum in het dorp diende te komen. Herman Schepers, enthousiast verzamelaar van alles wat met oude gesteenten en archeologie te maken heeft, was namelijk op zoek naar een geschikte locatie voor zijn enorme en waardevolle verzameling. In 1980 werd stichting De Scheper opgericht. Aan de Burgemeester Smitsstraat werd een pand gevonden om de collectie onder te brengen. Gerrit Odink was voorzitter van stichting De Scheper, Leo van Dijk secretaris en Herman Schepers is lid.

Ze maakten er werk van en met behulp van de vrijwillige brandweer van Eibergen werd de collectie ondergebracht in het museum. Op 17 oktober 1981 vond de officiële opening van museum De Scheper plaats.

In 1988 ondervond museum De Scheper echter ruimtegebrek in het pand aan de Burgemeester Smitsstraat. Een jaar later ging men op zoek naar een ander pand, schreef het bestuur een brandbrief aan het college om het probleem kenbaar te maken en een verzoek om te helpen zoeken naar een ander geschikt pand in het dorp. Daarnaast werd door een aantal deskundigen lovend gesproken over de prachtige verzameling van Herman Schepers.

Behalve dat bij de gemeente Eibergen het verzoek tot medewerking werd ingediend, werd tevens aan de familie Ter Braak gevraagd of het pand Grotestraat 41 als museum dienst kon doen. De familie reageerde meteen enthousiast en steunde dit idee. Ook het college stelde zich positief op ten aanzien van de verhuisplannen van het bestuur. Zo werden vanaf 1990 voorbereidingen getroffen om de collectie van Herman Schepers in het pand aan de Grotestraat 41 onder te brengen. Dat betekende dat de muziekschool en het UVV op zoek dienden te gaan naar een ander onderkomen. Verder werd de gehele collectie van Herman Schepers geïnventariseerd die bestond uit militaria, tegels, maten en gewichten, kinderspeelgoed, tabaksteelt, archeologie, geologie en onderwijs. In 1994 werd de gehele Schepers collectie verkocht aan de gemeente Eibergen. In dat jaar werd in de gemeenteraad ook het besluit genomen om de villa, inclusief het koetshuis, definitief in te richten als museum.

Er werd een bouwcommissie ingesteld die een ontwerp diende te maken voor het nieuwe museum. Ook volgde er een tijd van intensief overleg met de toenmalige gebruikers van het pand, muziekschool De Triangel en het UVV. Beide organisaties waren niet gelukkig te moeten vertrekken al hadden ze begrip voor

de nieuwe ontwikkelingen. Een plaatselijk museum wilden ze niet in de weg staan. Het UVV vond uiteindelijk onderdak in het wijkgebouw van Westenesch waar ze in 1996 naar toe verhuisden. Muziekschool De Triangel vond na veel heel en weer gepraat onderdak in De Huve.

Grotestraat, 1972.

Eind jaren '70. Het pand van Van der Noorda is verdwenen.

Renovatie

In 1997 vond een ingrijpende renovatie van het herenhuis aan de Grotestraat plaats en werd het pand geschikt gemaakt als museum. Behalve dat een aantal Eibergse bedrijven mee deed met het werk, werd er veel verricht door vrijwilligers. Er werden toonzalen gecreëerd, een ontvangstruimte, een kantoor, toiletten, een lift en een keuken.

Het pand werd van alle kanten beveiligd en van binnen en buiten helemaal geschilderd. Daarna werd het museum ingericht. Vanzelfsprekend werd er ruimte gemaakt voor de beroemde Eibergse schrijvers Willem Sluiter en Menno ter Braak. Er werden twee zalen, waar alles wat met geologie te maken had, ingericht, een zaal met archeologie en verder was de inrichting zo dat de bezoeker inzicht diende te krijgen in de bedrijvigheid in Eibergen: landbouw, textielnijverheid, de leerbewerkings- en de stoelen- en meubelfabriek om enkele activiteiten te noemen. Ook werd er een archiefruimte ingericht met klimaatbeheersing.

Vanaf december 1998 werd het museum opengesteld voor het publiek. Dorien Strijkel van het Gelders Erfgoed hielp bij de inrichting van het museum. Op 8 april 1999 verrichtte de Gelderse Commissaris van de Koningin Jan Kamminga de officiële opening. Zangvereniging O.N.O. bracht enkele Sluiterliederen ten gehore.

Glas in lood raam

Eén van de objecten die in het museum te zien is, is het glas in lood raam uit de voormalige pickerfabriek. Dit herinnert aan de tijd dat de familie Prakke een invloedrijke familie was in Eibergen. Dit glas in lood raam is in 1929 door het personeel geschonken ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van de fabriek. Het is afkomstig uit het kantoor van de fabriek en is gered na de brand van 1982 die het leegstaande Prakkecomplex grotendeels verwoest heeft. Het paneel is in 1940 gerestaureerd door Geert Bokhout. Door dit glas in lood raam blijft de verbondenheid van de villa met de naam Prakke zichtbaar. In 1986 is het aan museum De Scheper geschonken.

Geregistreerd museum

Een van de bijzonderheden was, dat op de eerste verdieping een fiets stond die, zodra de trappers in beweging werden gezet een dynamo aangedreven werd die een filmprojector in werking zette. Er werd een film over Eibergen vertoond en op deze manier kon je al fietsend Eibergen verkennen.

Verder was men druk in de weer om aansprekende tentoonstellingen te organiseren. Zo vond in het jaar 2000 een grote overzichtstentoonstelling plaats van de voormalige leer- en drijfriemenfabriek van de gebroeders Prakke. Tot 1966 was deze fabriek één van de grote werkgevers van Eibergen. Behalve dat men druk in de weer was om tentoonstellingen te organiseren, was het bestuur ook bezig om een officiële registratie als museum te verwerven. Daarvoor moest wel aan een aantal voorwaarden worden voldaan. Zo moest er een beleids-, een collectie-, een educatie en een calamiteitenplan geschreven worden. Hier was beleidsmedewerker Paul Puntman mee belast. In 2005 werd museum De Scheper opgenomen in het landelijke museumregister.

Door de jaren heen zijn er steeds archeologie- en geologiestudenten geweest die met grote ijver en belangstelling de collectie van Herman Schepers hebben bestudeerd.

Eén van hen Roy van Beek, die in 2009 promoveerde bij de universiteit in

Wageningen op een onderzoek naar de 'bewoning en landschap van Oost-Nederland tussen vroege prehistorie en middeleeuwen'. Van Beek noemde Herman Schepers in zijn voorwoord en schreef dat het hem

Museum De Scheper.

speet dat hij hem als dertienjarige jongen niet gekend had. Verder verscheen in april 2015 in Westerheem, het tijdschrift voor archeologie, een artikel over een schraper, van 2000 jaar voor onze jaartelling, die Herman Schepers destijds aan de oever van de Berkel had gevonden. Dit om aan te geven hoe bijzonder de vondsten van Herman Schepers zijn.

Ondanks enkele professionele medewerkers die hun medewerking verlenen op het gebied van beleidsondersteuning, archeologie en geologie zijn er vele vrijwilligers actief om het museum draaiende te houden. Een herinrichtingscommissie was van vanaf 2015 drukdoende om het museum een eigentijdse uitstraling te geven met opnieuw aandacht door de Eibergse schrijvers Willem Sluiter en Menno te Braak. In 2017 werd de geheel vernieuwde schrijverskamer geopend. Zo blijft museum De Scheper van grote waarde voor het behoud van het historisch erfgoed, zowel van Eibergen als van de gehele regio.

Henk Sieben, Mei 2019

Bronnen

- Archief Gemeente Berkelland
- Archief Historische Kring Eibergen
- Roy van Beek, Reliëf in Tijd en Ruimte, 2009
- Jansje van Dijk, De Deposito-, Voorschot- en Effectenbank, Old Ni-js no. 65, november 2009.
- Leo van Dijk - Het Eibergsch Leesgezelschap 1860-1986, Old Ni-js 24, december 1994
- De aanschrijversboeken van Bernardus Hendrikus Blankvoort over de Jaren 1877-1881. Old Ni-js 73, december 2012
- Ger Dijkstra, 80 jaar socialisme in Eibergen. 1985
- B. Meulenkamp, Honderd Jaren Ned. Prot. Bond Eibergen 1889 - 1989
- E.H. Wesselink, Van Fabrikanten, Notarissen, Dokters en Heren van de Bank
- Old Ni-js no. 31, juli 1997
- H.J. te Biesebeek, F.W. Kruiselbrink, 60 jaar aan- en verkoopcoöperatie te Eibergen

Met dank aan Johan Baake, Willem ten Barge, Frans Bomer, Derk ter Braak, Finy ten Hoopen, Riek Scholten-Elisen, Wout Meijer, Peter Koopmanschap, Gezien Schuur, Dini Keuper-Smalen, Dick Somsen.

Wie het weet mag het zeggen

1. Wat is ne wees(z)eboom?
Een houten boom die men met touwen over een vracht hooi, graan of stro spande, zodat het solide op zijn plaats bleef liggen.
2. Wanneer he-j kasgenare?
Als je ruzie ergens mee hebt. Ophef en lawaai maken over of tegen elkaar.
3. Wanneer doo-j slokrepen?
Als je geen werkinspanning levert. Als drie paarden de ploeg trokken, deed er wel eens één slokrepen. Hij of zij trok niet aan de repen van het borsttuig, maar zorgde ervoor dat ze slap hingen.
4. Wet ie-j de verschillen tussen ne melkpeter, ne melkepeter en ne neulepeter?
Een melkpeter gebruikte men vroeger om op te zitten als men de koeien met de hand molk. Een melkepeter is iemand die door dramt om zijn zin te krijgen. Ne neulepeter is iemand die steeds blijft zeuren.
5. Wet ie-j twee oetdrukkingen over kots?
A. Onlangs B. Braaksel.
6. Wat is tremse?
Korenbloemen.
7. Wannere doo-j greulen?
Als je smalend glimlacht.
8. Wanneer he-j de scheupkes op n'dreugen?
Als je financieel onafhankelijk bent en er goed bij zit.
9. Wat in ne veezeköttel?
Een draaiwind die vroeger in het hooiland de rijen (kidden) in een wervelwind deed ronddraaien.
10. Wat is gedaone wéén?
Als iemand alles voor zich zelf opeist en niks voor een ander over heeft.

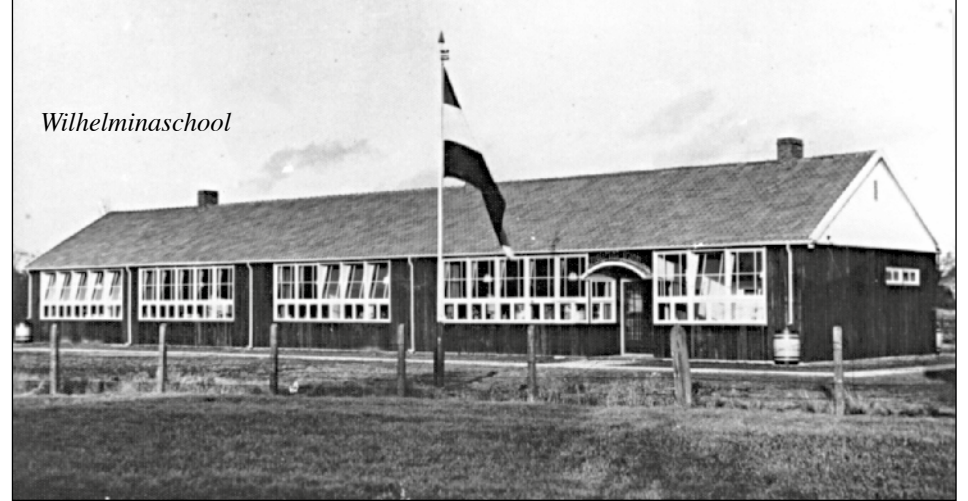
Henk ter Agter

Midwinter op den Horsterkamp

Toon in 1944 ut Duutse tegenoffensief an 't westfront woed'n was 't in Olden Eibargen karstdagen. Toon ut Ardenneroffensief völle mensenlevens kosten en plaats en as Saint Vic - Malmedy - Wilz - Stavelot en Houffalize ut hevig te verduur'n hadden, deed op den Horsterkamp ut zueklech en ut geschut van de Duutsers probeer'n um Engelse bommen warpers uut de löch te scheetten.

Ok in Olden Eibargen had de bevolking al duftig te liene onder ut geweld van 'n bezetter. In 't dorp worden deur de zwarten links en rechts maor zo mensen, vake 's nachts, van eur bedde elicht, gevangen ezat en ondervraogd aover eure handel en wandel tegen aover de Duutsers en de ondergronds. Völle leu oet ut dorp kwamen bij de boern in de streek melk halen en ander producten um in eur levens onderholt te veurzeene. Zo ok den meister oet de veerde klasse van de Willem Sluitereschoole. Den meister was ne besten keerl en kon onmundig mooi verteln. Zien gezin stond bekend als good Hollands, ze gingen in Nee naor de karke en ze neumen um artikel 31. Bi-j den meister mos ie dan ok elke wekke ne psalm kennen en nooit een gezang. Daor was trouwens ok een bekend bakkersgezin oet Eibargen lid van dee karke in Nee. Maor ok dizzen bakker had wal Hollandse onderduikers en iej konder der radio Oranje luustern. Den meister oet de veerde klasse kwam um den anderen aovend melk halen, dan bi-j de Róbe en dan bi-j Bosch in Olden Eibargen. Op schoole veulen ne zich neet meer zo op zien gemak, iej mösten altijd op oewe woorden passen wat aj zéén. Der word'n zelfs ezegd dat 'n hoofd meister sympathiek had veur de Duutsers en dat e oe wal is an kon brengen a'j oe negatief hadden oet elaoten aover de moffen. Der wodden beweerd dat er twee breurs van den hoofdonderwiezer lid waren van de Waffen S.S. en beide in Rusland bij de slag um Stalingrad ut leev'n hadden elaoten. Den hoofdmeister hef nao 'n oorlog de ulo-schoole in Eibargen nog helpen oprichten. Hee worden in 1948 ok door weer baas in dee schoole en dat kon ok, hee was immers geen lid ewes van de N.S.B. en zien Nederlandschap was um neet aof enommen. Toch deden méér leu oet ut dorp um nog wal een betjen mijden. Ut vertrouwen in den man waern ze kwiet. Ok de andere meisters op de ulo konden um neet good duurgronden. Den meister den Frans gaf was een zenuwachtig type en was in de oorlog deur de Duitsers op epakt en had ne hoop smeer ehad. Ne ander'n meister den in n Hölterhook was geboorne en in 't verzet had ezetten had ok geen hoge pette op van den hoofdmeister. Onzen Hölterhooksen meister hef ut later trouwens nog wiet ebrach, zelfs tut in de Tweede Kamer. No was dee eerste ulo-schoole ne hólten barakke den an den Blomsgaorden stond achter dokter Piel, den veearst.

Naor dee schoole gingen ok meer kindere van ne elektricien oet Eibargen. Veural de jongens van den vakman konden nogal is echt klier'n. Door was den hoofdmeister neet van edeend en pakken ze dan ok stevig onder den kin vaste en drukken ze achteraover (iets wat aj tegenwoordig neet meer hoeft te dóóne, iej

Wilhelminaschool

hebt zo de kinderbescherming op 't dak). Een jonge van den elektricien den Henk heetten was toch lange neet bange veur de keerl en daagn um wal is oet. De hoofdonderwiezer, den de oorlog kort an de kop had zitten en vake kort van stof was, sloog den jonge in 't dwars deur een glas in lood-raam. Dit raam had ut bestuur eschonken bij de opening van de schoole. Um kort te gaone, de roete kapot en ne jongen dee hevig bloon en naor hoes hen draafd'n. Neet lange daarna kwam den olden loodgeeter op de fietse naor schoole. Howal den man zeeker neet kinderachtig was met ziene spruiten was um dit toch in 't verkeerde halsgat eschotten en vroeg hee de meister um verantwoording. Den olden elektricien was in de oorlog bij 't ondergrondse ewes en howal hee zelf in 't school bestuur zat, had e toch eigenlijk geen hoge pette op van de keerl. Wat daor ton precies ezegd is, wet geen mense, maor een feit is dat den hoofd meister kort daorop oet Eibargen is vot egaone en is edegradeerd tot meister op de legere schoole in Beverwiek.

Wiej gaot weerumme naor de karstdage van 1944 toon in 't westen van ons land den hongerwinter er an zat te kom'n. De meister oet de veerde klasse woonden met de vrouwe en twee kinder neet zo wiet van de fabriek van Ten Caote en was bange veur de bombardementen dee völle bij fabrieksgebouw'n plaatse vonden. Immers de fabriek van Bengalen oet Nee (later Ten Hoopen) was nog neet zo lange eleene doelwit ewes. Steurig mos e 's nachts den schuulkelder in. No wöl e met zien gezin geerne karstaovend in alle ruste op ne boerdereje kunnen vier'n. Hee vroeg bij Bosch in Olden Eibargen of e in de schuure in een kalverschot het karstfeest mocht kommen holden. En dat moch. Eers mosten de ramen met olde zekke worden verduusterd, want de Duutsers dee op den Horsterkamp bij de zoeklichten en het afweer geschut léén, mochten geen spier lech zéén. Eerst worden daor duur de Duutsers alleene 's nachts maor bij eleegen, maor ton de leu oet ut dorp pöle oet n knuppelweg haal'n um der de kachel met te stokken en den bezetter daor deur met de auto 's kwam vaste te zitten in d'n modder, worden der dag en nach ne soldaote bij ezat um de wach te holden, zo dat ter geen sabotage meer kon plaats vinden.

Op den karstaovend, 't was al donker rond een uur of vijf, kwam de meister met ut gezin an bij Bosch. Ziene vrouwe had de fluite bij zich, waor ze de karstversjes met begeleiden. Maor ze moch neet te hard fluiten, want dan worden de

'Bosch' aan de Bosweg

Duutsers bie 't afweergeschut e-alarmeerd. Ok de leu op Bosch deden den karstaovond met vieren. Ze zorgden veur koffie en ne eigen gebakken snee krintestoete. De meister

vertelden een mooi karstverhaal en iedereene zong hendig met, as de vrouwe van de meister een kars leed inzetten. Mór op ens, wat heurden ze doar, vootstappen boeten?

Jao, iej konden het no good heurn, het waarn soldaotenleerzen met de spiekers onder de hakken. Der worden op de deure ebonkt en meteene was het 'Ere zij God' aof elopen en was iedereene moesstille. Hadden ze dan toch te hard ezongen en was het stille nach ok deur edrongen tot de Duutse wacht? Der mos ter eene de dure lös daon en dat was natuurlijk de vrouwe des huizes, want de mansleu maakten zich gauw oet de veute, dee mosten immers in de Prusse wéén um te graeven. Mooder de vrouwe heurn eur harte in de hals bonksken toon ze de pinne van de duure deed. Daor stond ne Duutsen soldaote veur uur, een jöngsken nog maor van een jaar of achttiene. Onder zienen vól te groten helm kwam een gezicht vuur de dag den nog op een kind leek en hee had de treune in de oogn. Hee vroeg of hee met mocht zingen van de herdertjes en het 'Stille nacht' en neet te vergeten de het 'Ere zij God' en de 'Vrede op aarde'? De leu op Bosch wisten neet hoo as ze der met an mosten. Was dit een valstrik of warkelijk emeend?

Ton den jonge met 't geweer an den nekken vertelden dat e een jaor elene nog in hoes, bie zien moo op de boerderie, Heiligenabend hadden evierd en ok dáór hadden ezongen van de vree op de weerld schot iedereene 't gemood vol. No zat e in een vrömd land, wied van hoes of, waor at e eigenlijk niks te zeuken had. Iedereene begrep dat dissen jongen Duutser ok leever vree dan oorlog had en dat hee ok deur het regime dissen oorlog was in estuurd. Hee mocht met zingen en hee leet de bewaking van de zoeklechten en het afweergeschut efkes veur wat ut was. Héé zong zachtjes met met den schoolmeister oet de veerde klasse van de Willem Sluiterschoole, over de vree die der eigenlijk wezen mos tussen de leu en iedereene veulen zich verbonden met elkaar en met het kindeken Jezus, den veur iedereene in disse weerld was ekommen. Veur Duutsers en Hollanders, veur goeie en veur slechte leu. Dat ok wieleu, no dissen oorlog al lange of elopen is, in vree naast mekare meugt leven, witten en zwarten goeie en slechte leu, en dat wiej ok iederbods weer meugt ervaren da'w dat neet oet eigen kracht könt, maor daor ne hogere macht bie neudig hebt.

Henk ter Agter

Zoekplaatje 91

Helaas zijn hier geen berichten op binnen gekomen.

Op zoekplaatje 89 kunnen we de chauffeur (24) benoemen. Herman Pleiter herkende Dick Hakstege vanwege een 5-daagse schoolexcursie naar Dene-marken in 1979. Hij dacht dat het de busonderneming Bax uit Groenlo was.

Zoekplaatje 92

Deze foto dateert van ongeveer 1950 en laat een aantal kinderen zien die, verkleed als mooie meisjes en jongemannen met baarden, heel trots in de camera kijken. Mariette Postma uit Arnhem toverde deze foto uit de bekende doos. Ze staat er zelf niet op maar denkt dat meisje van de Brink (4), een dochter van de Eibergse Bazar (7) en Benny Tragter (3) er op staan.

Ook deze keer hebben we weer de vragen:

- Wie kent één of meerdere kinderen?
- Waar en wanneer is deze foto gemaakt?
- Wie heeft hier nog herinneringen aan?

Reacties, graag schriftelijk of per email, zijn welkom bij:
 Henny van Doorn, Fleeuweg 4, 7157AW, Rekken.
 Mailadres: redactie@historischekringeibergen.nl

Op 'n bok met Bennie Nijenhuis

“Jao, ik hebbe 'n mooi laeven had. Ik hebbe hard ewarkt, maor dat is neet arg. Ik zegge maor zo, van hard warken word ie neet zeek”. Ik zitte an de kökkentaofel met Bennie Nijenhuis luk te kuiern aover de tied van vrogger. Vrogger ton Bennie met de liekkoetse veur'n. Dat hef hee zo'n 25 jaor edaone. Daor nao hef hee ok nog 25 jaor met 'n liekauto eveurd.

Bennie kump zelf oet 'n nus van 10 kindere. Veer maekes en zes jong's. Op 27 maert 1923 is Bennie op de wereld ekom'n. Hee was 'n jonge den van de natuur heeld. Mocht gearne in de buske spöll'n en met dier'n umme gaon. Hee is nog altied gearne op de plaatse waor hee nog altied wond. An dén Woestenes 3 in Eibarge. Vrogger 'n klein boerderiejken met melkbeeste, kippen en luk varkens. Van alles wat. Maor 't was te klein um daor van te kunnen laeven. En zo gebeuren 't dat Bennie d'r wat bi-j ging doen. Hee word'n koetsier op de liekkoetse van Eibarge.

Boerderiejken an dén Woestenes

Peerde dat was 'n grote leefhebbieje van Bennie. Hee had zelf 'n jong peerd dén 't lopen veur de koetse nog most laer'n. At Bennie

't land most plogen, dan lenen hee 't peerd van zien'n naober Hasselo. Hasselo wonn'n luk wieter op Nee an. Beide peerde leep'n dan mooi veur de ploge en raken nao 'n zetje al aardig an mekare gewend. En at ze met mekare de ploge kon trekken dan konn'n ze ook wal veur de koetse. En zo veuren Bennie de eerste tied met dit span veur de koetse naor 't kerkhof. Nao verloop van tied kreeg 't peerd van Bennie 'n mooi vulleken. Now duren 't neet lange maer of Bennie had zelf twee peerde en hoofd'n hee 't peerd van Hasselo neet maer te gebroek'n. Ton 't jonge peerd van Bennie d'r klaor veur was, waogen Bennie 't an um ziene eigen peerde veur de koetse te spannen.

Hee most d'r mangs helemaole met naor Enschede veur'n. Jao, want 't kwam mangs veur, dat Bennie 'n liek op most halen oet de aula van 'n zekenhoes in Enschede. En dat was 'n helen rit. “I-j waren d'r 'n helen dag zeute met. En 't mos allemaole stapvoots. Peerde veur de koetse laoten draven, nee dat kon neet. Dat lik neet. De winterdag was 't mangs alderbarstend kold op 'n bok. Bennie wrif zich now nog in de hande at hee d'r an dech.

Bennie veurd'n altied allene met de peerde op Enschede an. Ach, d'r was neet zo völle verkeer op de weg as now. En daorbi-j, de leu hadden ok neet zo völle haost. De leu hadden vrogger wal meer eerbied veur 'n dode. Ze ging'n effen stille staon en deden de pette of at de liekkoetse veurbi-j kwam. Vandaag-den-dag raost oew de leu veurbi-j as of 't er niks te done is.

De koetse.

Op de koetse stond 'n vase met twee grote aorne. Met dee vase had Bennie altied wat te doen. At hee de koetse in de schuure bi-j één van de huuze an 't Spieker zett'n, dan most de vase d'r of edreid word'n. Dat was neudig, want anders kon hee de koetse neet onder dak kriegen. 't Dak was te laege of de koetse te hoge. I-j zegt 't maor. De vase stond rechts veur op 'n bok. 't Ding hef de vorm van ne vase. Hee is dichte van baoven en an de onderkante zit 'n draodbolten waormet de vase vaste kon worden edreid.

Bennie zegt zich te herinner'n dat at d'r ene van Katholieke huuze in de liek-koetse lag, dat hee dan een kruus op de koetse most dreien. Dan word'n de vase neet op de koetse zat. Met een lachje op zien gezichte zeg Bennie, dat dan de leu konn'n zeen of d'r 'n Protestant of 'n Katholiek in de koetse lag. "An mien gezichte konnen de leu dat neet zeen".

Bennie zeg dat hee 't mooi wark vond um met de koetse te veuren. Ok later ton hee met 'n liekauto veur'n. "Het was wark dat most gebeuren. A-j 't good deden dan waren de leu tevraene. En dan had ik d'r ok plezeer van. A-j tenminsten van plezeer meugt sprekk'n bi-j ne grove".

Ton d'r 'n liekauto in de plaatse van de koetse kwam, was 't gebeurd met de koetse. De koetse word'n bi-j Bennie op 't arf in de loze too ezat. En daor hef 't ding 'n besten zet estaone. Tot dat de vrouwleu d'r genog van kregen. Naost ziene vrouwe Dika, had Bennie ok nog veer dochters in 't hoes. "De vrouwleu zaed'n: ruumt dat ding toch 'n kaere op. Wiele wilt neet altied maer tegen dat ding ankiek'n". En zo prakkezaern Bennie zich oet um de koetse te slopen. En van 't onderstel hef hee 'n 'mooi'n melkbok emaaft.

Bennie zien schoonva was vrogger stokker op 't febriek van Ter Weeme oet Nee. En zodoende had Bennie ok grond in gebroek achter 't febriek van Ter Weeme. Zo kon 't gebeuren dat de leu Bennie met peerd en wagen met daorachter 'n melkbok op Nee an zogen veur'n, um daor later de melkbeeste hen te brengen. Bennie kreeg zelfs complementen veur zien'n mooi'n melkbok. En vooral de bende. "Ooh, wat leep'n dee mooi zachte aover de grinte".

Bennie hef nooit 'n traktor ehad. Neuh, de leefhebberieje veur 't peerd was daor te völs te groot veur. 'n Traktor? Hee moet d'r niks van wett'n. Dat verrekke raoze-ding. Da's mi-j niks waerd. Met 't peerd veuren dat was zien lust en zien laev'n. Hee bleef altied kalm en zo kreeg hee 't peerd waor hee 't hebben wol. Ok now mag Bennie nog gaerne met dieren ummegaon. D'r loopt nog al wat katten um 't hoes. En hee heft ok nog 'n hertje in de weide loop'n.

"Jao, korts heb ik 't gaas van de weide nog waer in order emaaft. 't Damhertje was d'r mie'j vandeur egaone. Hee hef 'n zetje in de buske eloop'n. Maor nao 'n dag of wat is e toch waer ekom'n."

Bennie is arg bli-j met ziene dochters. Ze komt d'r slagmaols achterhen kieken. Korts hebt ze hum met enommen naor Eibarge. Hee was d'r al 'n zet neet mear ewest. "Wi-j kwam'n op te Zwickelaarsplein en ik wiste neet wat ik zoge. Foi, wat is 't doar toch veranderd." Autorieden dut Bennie al 'n paar jaor neet maer. "Ik hebbe lang genog eveurd met 'n auto. Ik bun op tied oet escheiden. Ik wol neet dat ik op mien'n olden dag nog brokken zol maken. En ik mot d'r toch neet an denken dat ik 'n ander van de bene jage".

De gezondheid van Bennie is nog redelijk good. 't Geheur is wat minder en 't hard lopen is 't wal of, maor wieter geet 't nog wal zovölle. Hee vermek zich good met 'n televisie. Voetball'n kiek'n. Vrogger word'n d'r völle ekaart, maor dat is helemaole gebeurd. Hee kan neet 'n helen dag op 'n stoel zitt'n. 'n Betje knooien bi-j 't hoes en met 'n rollator rondkuieren, dat dut hee nog gaerne. At 't grös te lange wordt in 'n tuin, dan kump de dochter wal um te mejen. "Ik kan 'n motormaeier zelf neet maer an de gange krieg'n. En ach, 't is ok wal gezellig at ze effen langs komt. Och, naor 'n older kan 'k zeggen dat ik nog good kanne."

De vase van de koetse.

De vase van de koetse hef lange in de Aula van Eibarge staone. Now is de vase verhuusd naor 't museum de Scheper. Daor blif e bewaard en kunt de leu 'm zeen as de enige herinnering an de liek-koetse van Eibarge. De koetse is d'r neet maer. En 'n melkbok dén Bennie van 't onderstel van de koetse hef emaaft is 't er ok neet maer. Net as al dee leu dee deur Bennie naor 't karkhof bunt ebracht is de koetse ok oet de tied ekomm'n.

Maor Bennie, dén is 't er nog. Ok al hef hee al een besten leeftied bereikt. Ton ik korts an hum vroge of ik 'n kaere effen 'n preutje met um mog komm'n maken zae hee dat ik rustig de tied mogge nemm'n. Ik hoofd'n gin haost te maken want hee is vaste van plan um 100 te worden.

*Bertus te Raa, Eibergen,
november 2019*

Bennie Nijenhuis.

De Apedijk (Ape = land langs het water)

De Berkel die zijn oorsprong vindt in Billerbeck (Duitsland) kent tot aan de grens bij Rekken een verval van circa 100 meter. Bij hoog water komt uit diverse richtingen het water met geweld richting het laag gelegen Zuid -Rekken. Langs Pieper stroomt het water richting Apedijk.

Diverse percelen in de omgeving van de Berkel dragen de naam Ape hetgeen wordt beschreven als 'rivierweide, land langs het water'. De Ape wordt ook genoemd als een groot weilandencomplex langs de Berkel met ook nog wat bouwland.

In de droge zomer van 1959 wordt een gedeelte van de Apedijk verhard. De verharding loopt vanaf de Rekkenseweg tot aan de boerderij waar thans de familie Wolfs haar bedrijf voert. De verharding levert ook weer problemen op, het werkt als een soort dam met het gevolg dat het zand weg spoelt.

Voor de ruilverkaveling wonen aan het begin van de Apedijk vijf boerengezinnen dicht bij elkaar. Het probleem daar is, dat ze daar geen of nauwelijks grond hebben. Na de ruilverkaveling komt daar verandering in door elders te bouwen. De verandering heeft veel voordelen: ze bezitten nu hun eigen grond achter de boerderij. Men spreekt van de Hoge Ape en bij een lagergelegen stuk grond spreekt men over de Lege (Lage) Ape. De lege (lage Ape) staat 's winters vaak onder water daarom vind je daar geen huizen.

Sommige stukken aan de Apedijk worden dan ook opgehoogd om geen overlast van het water te hebben. Velen onder ons zullen het ongetwijfeld weten dat er langs de boerderij van de familie Gunnewiek een pad loopt dat aansluit op de Rekkenseweg.

Het vroegere pad over het erf van boer Gunnewiek.

De Apedijk werd verhard in 1959. Tot aan de kanalisering van de Berkel in 1970 kwam het nog weleens voor dat bij overstroming van de rivier een deel van de Apedijk wegspoelde.

Voor de weg werd doorgetrokken zal daar veelvuldig gebruik van zijn gemaakt. Het pad ligt er nog steeds maar voert over het erf van de familie Gunnewiek. Toen de ruilverkaveling en de kanalisatie van de Berkel een feit was, werd de weg doorgetrokken tot aan de Rekkenseweg, aansluiting met Eibergen is dan een feit.

Hans Hanning

Filmfestival 2020

Videoportret Herman Schepers op filmfestival Eibergen

Op zondag 2 februari om 14.30 uur is er weer in 't Spieker het jaarlijkse filmfestival, georganiseerd door de Historische Kring Eibergen en het museum De Scheper.

Sinds de afgelopen winter stond het programma al vast, de onderwerpen hadden alle betrekking met "75 jaar bevrijding". Tot de afgelopen zomer Herman Schepers overleed. Toen werd besloten het nog niet eerder in het openbaar vertoonde videoportret "Herman Schepers, het historisch geweten van Eibergen" dat Ben Tragter in 2008 heeft gemaakt op het programma te zetten. Herman is in feite de gangmaker van het filmfestival geweest. Sinds 1978 startte hij, aanvankelijk in samenwerking met de stichting sociaal en cultureel werk, een cultuur-historisch filmfestival.

De verzamelaar Herman Schepers had een feilloos gevoel om oude films te pakken te krijgen, aanvankelijk om ze voor het festival te lenen, maar later in het digitale tijdperk ook om ze in bezit te krijgen en in ruil daarvoor een gedigitaliseerde versie aan de eigenaar terug te geven. Sindsdien is er al een hele videotheek opgebouwd. De video laat veel van Herman Schepers zien, de verzamelaar, de geoloog, de archeoloog en historicus. Hij was van alle markten thuis.

Een belangrijk deel van de oorspronkelijk geselecteerde films is op het programma blijven staan.

De eerste is een film van Ada en Jan Antink die de activiteiten t.g.v. 75 jaar bevrijding vastlegde. De Hofvennestraat tuigde de straat op en hing modelvliegtuigen boven de straat, waarbij ook een paar Canadese bevrijders een kijkje nam. Vervolgens zien we de dodenherdenking bij het oorlogsmonument en de feestelijkheden op de Nieuwe Maat.

Verder is er de film "Haar naam is Betty" van de Enschedese cineaste Heleen Blaauw, waarbij Betty Rosenbaum die in de oorlog bij "moeder" Hageman was ondergedoken en veel later in een schoolklas vertelt over haar beleving in die tijd.

De film "Overval in Zwolle" speelt zich af op de boerderij Hulshof, waar de familie werd opgepakt en is na de oorlog in 1945 nagespeeld.

De film "Eibergen in oorlogstijd" is grotendeels samengesteld met beelden van meester Vinke, destijds hoofd van de Julianaschool in Eibergen. Museum De Scheper heeft veel materiaal over WO2, zowel op papier als op film. De overheid vond dit materiaal zo interessant, vooral ook i.v.m. het regionale belang, dat zij daarvoor het museum een dikke subsidie heeft toegekend. Omdat het speciaal hier het grensgebied betreft bevat het ook Duits materiaal als pamfletten en affiches,

Het is allemaal door Jansje en Leo van Dijk geïnventariseerd en de films zijn in een speciale studio gerestaureerd en geconserveerd.

Prijzlijst boeken

<i>Kom vanavond met verhalen. Eibergen in oorlogstijd</i> - E.H. Wesselink	
Deel 1 - <i>De Jodenvervolgung, 1990</i>	€ 12,00
Deel 2 - <i>De moed der machtelozen, 1992</i>	€ 14,00
Deel 3 - <i>Hoe de oorlog is verdwenen, 1995</i>	€ 15,00
<i>De Hölter. Verzamelde gedichten</i> - G. Odink	€ 7,00
<i>Boerenwerk</i> - B.H.M. te Vaarwerk en L.A. van Dijk	€ 7,00
<i>Geschiedenis van de Oude St. Mattheus van Eibergen</i> - E.H. Wesselink .	€ 14,00
<i>Kostgangers van Onze lieve Heer</i> - H. Odink en E.H. Wesselink	€ 2,00
<i>'t Ies kan liejn</i> - L.A. van Dijk	€ 5,00
<i>Oud Rekken in beeld</i> - Joh. Baake (red)	€ 5,00
<i>Folklore en Vroomheid in Berkelland</i> - collectief - Hendrik Odink . .	€ 5,00
<i>Hof te Vaarwerk en zijn bewoners 1188-1900</i> - B.H.M. te Vaarwerk . .	€ 18,00
<i>De Zwolse School</i> - Harry Blanken en Willy Gelinck	€ 7,00
<i>Leven in Geleende Tijd, over Menno ter Braak</i> - Leon Hanssen	€ 10,00
<i>In de baan van de windhoos, De Stormramp van 1 juni 1927 in de gemeente Eibergen (herziene uitgave)</i> - B.H.M. te Vaarwerk e.a. . . .	€ 15,00
<i>Boerderij- en Veldnamen in Eibergen</i> - E.H. Wesselink e.a.	€ 20,00
<i>Herinneringen van een onderduiker 1940 - 1945</i> - Wim Heinen	€ 8,00
<i>Kleine Eibergse Historie in tien verhalen</i> - E.H. Wesselink	€ 15,00
<i>Willem Sluyter anno nu, De kleine leeuwerik</i> - A.J. Heideman	€ 3,00
<i>Tien man en tachtig gulden, Geschiedenis Willem Sluyterschool</i>	€ 5,00
<i>FC Eibergen 100 jaar, méér dan voetbal</i> - Henk Sieben e.a.	€ 12,50
<i>Van achter-hoek tot Achterhoek</i> - Arend Heideman e.a.	€ 10,00
Old Ni'js, losse nummers 1 t/m 49	€ 5,00
50 t/m 91	€ 6,00

Genoemde prijzen zijn exclusief verzendkosten.
Boeken kunnen worden besteld via het bestelbiljet:
Historische Kring Eibergen, Grotestraat 56, 7151 BD Eibergen
www.historischekringeibergen.nl

Alle door de Historische Kring Eibergen uitgegeven publicaties, ook de niet meer leverbare, zijn te vinden op de website:
www.historischekringeibergen.nl

Historische Kring Eibergen: Bestelbiljet boeken

Te sturen aan: Historische Kring Eibergen - Postbus 139 - 7150 AC Eibergen -
www.historischekringeibergen.nl

Ik heb belangstelling voor de volgende uitgave(n) uit de lijst,
vermeld in deze Old Ni-js:

.....
.....
.....
.....

Mijn naam
Adres
Postcode en plaatsnaam
Handtekening
.....

Historische Kring Eibergen: Ledenwerfactie

Te sturen aan: Historische Kring Eibergen - Postbus 139 - 7150 AC Eibergen -
www.historischekringeibergen.nl

Ik geef als nieuw lid van de Historische Kring Eibergen op:

Naam nieuw lid
Adres
Postcode en plaatsnaam

Het nieuwe lid ontvangt als attentie het boek:
Van achter-hoek tot Achterhoek - Arend Heideman e.a.

Mijn naam
Adres
Postcode en plaatsnaam

De aanbrengrer van een nieuw lid ontvangt als attentie het boek:
Leon Hanssen, *Leven in geleende tijd. Over Menno ter Braak*, 1992.

